

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1867.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 406.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΝ ΑΡΓΙΝΟΥΣΑΙΣ ΝΙΚΗΣΑΝΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ.

(406 π. Χ.)

(Απαγγέλλη εν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ Κ. Π. Παπαδόπουλου.)

ἘΛΘ Σὴς διηγήθη ἐν τῶν ἐσχάτων ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου, ὃν ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη διεξήγαγον αἱ δύο κορυφαῖαι πόλεις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐρίσασαι περὶ τῆς ἡγεμονίας καὶ συμπαρασύρασαι εἰς τὴν ἔριν πάσας τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, αἰτινες ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐτέρου τῶν πρωταγωνιστῶν. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ἡ καταδικη τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις ἀριστευσάντων. Ἡ καταδικη αὕτη ἀποδεικνύει μέλρι τίνος βαθμοῦ ἀδικίας καὶ ἀφροσύνης δύναται νὰ φθάσῃ ἡ τυραννία τοῦ ὄχλου, ἀγομένου ὑπὸ τῶν ταπεινῶν αὐτοῦ πλοῦν, ὅταν τὰ πάθη ταῦτα συνδουλίσωσιν ἐνάμιλλοι αὐτοῦ ὑπηρέται καὶ κόλακες, ὅπως καὶ αὐτοὶ κορέσωσιν ἴδια, ἐτι ταπεινότερα πάθη διότι τὰ πάθη τοῦ τυραννοῦντος πλήθους, ἢ πρὸς πᾶσαν ὑπεροχὴν ἀπέχθεια καὶ ἢ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς οἰκείας ἀχαλινώτου παντοδυναμίας ὄρμη, προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς ἀπαιδεύτου αὐτοῦ φύσεως,

τῆς δυσπιστοῦσης μὲν πρὸς πᾶν καλόν, ἐτοιμίως δὲ διδοῦσης πίστιν εἰς πᾶσαν πονηρὰν φήμην.

Τὰ κινουῦντα ὁμῶς τοὺς κόλακας τοῦ ὄχλου πάθη εἶναι ἡ ἄμετρος φιλαυτία καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ πρὸς πάντα περιφρόνησις, πάθη ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλοπατρίαν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν κρατύνονται καὶ δὲν μεγαλοουργοῦσι τὰ ἔθνη.

Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 407 π. Χ. περὶ τὸ Νότιον (πλησίον τῆς Ἐφέσου) ἦτταν τῶν Ἀθηναίων, οὗτοι ἀποχειροτονήσαντες τὸν Ἀλκιβιάδην ἐξελέξαντο, πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, δέκα στρατηγοὺς, ὅπως παραλάβωσι τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Σάμῳ στόλου καὶ ἐξκολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ὁ Κόνων, ὁ Διομέδων, ὁ Λυσίας (1), ὁ Περικλῆς, ὁ Ἐρκουνίδης, ὁ Ἀριστοκράτης, ὁ Ἀρχέστρατος, ὁ Πρωτόμαχος, ὁ Θράσυλλος καὶ ὁ Ἀριστογένης. Ἐξ αὐτῶν ὁ Κόνων διατάχθη ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως μετὰ τῶν εἰκοσι αὐτοῦ πλοίων ἐξ Ἄνδρου, ἐνθα ἐναυλόχει, ὅπως παραλάβῃ τὸν στόλον ἀπὸ τῶν Ἀλκιβιάδην.

Ὁ Κόνων, ἀφιχθεὶς εἰς Σάμον εὔρε τὸ ναυτικόν

(1) Ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει ἀντὶ τοῦ Λυσίου τὸν Λέοντα. Καὶ τῶντι ὁ Λέων φαίνεται ὡδηγῶν τὸν στόλον καὶ ἐν τῇ περὶ Μυτιλήνης ναυμαχίᾳ, καθ' ἣν ἠττήθη ὁ Κόνων· ἀλλ' ἔπειτα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίαν, δὲν ἀπαντᾶται ὁ Λυσίας. Ἴσως οὗτος διεδέχθη τὸν Λέοντα ἐν τῷ μεταξύ ἀπειθαγόνα.

ἐν μεγάλῃ ἀθυμίᾳ οὐ μόνον διὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκβασιν τῆς ἐν Νοτίῳ ναυμαχίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ψευθείας πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐλπίδας καὶ τὴν δυσκολίαν τῆς τακτικῆς τῶν πληρωμάτων μισθοδοσίας. Τὴν τελευταίαν ταύτην δυσκολίαν ἐθεράπευσεν ὁ Κόνων καταρτίσας ἐβδομήκοντα τριήρεις ἀντὶ τῶν προτέρων ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα, καὶ παραλαβὼν εἰς τὸν οὕτω καταρτισθέντα στόλον τοὺς δεξιωτέρους τῶν εἰς τὰς ἀφοπλισθείσας ναῦς ἀνδρῶν, οὕτω δὲ συγκροτήσας ἀξιόμαχον δύναμιν, περιέπλεε τὴν ἐχθρικήν παραλίαν, συλλέγων λείαν καὶ χρήματα πρὸς συντήρησιν.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔληξε τοῦ παλυμηχάνου Λυσάνδρου ἡ ὑπηρεσία, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Καλλικρατίδης. Μεγάλη καὶ περίεργος εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν· ὁ μὲν Λύσανδρος, στρατηγὸς ἔμπειρος καὶ περὶ πᾶσιν πολιτικὴν μηχανὴν ἀριστοτέχνης, ἦν γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ τοπικοῦ λεγομένου πνεύματος, εἰς οὐδὲν, ἐξαιρέσει τῆς Σπάρτης, τὴν ἑλληνικὴν Ἑλλάδα λογιζομένην καὶ μεταχειριζόμενος αὐτὴν μὲν ὡς ἀπλοῦν ὄργανον τοῦ ἰδιοτελοῦς τῆς Σπάρτης συμφέροντος, τὴν δὲ Σπάρτην πάλιν ὡς ὄργανον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀκορέστου φιλαρχίας. Ὁ δὲ Καλλικρατίδης ἦν ὄντως πανελλήμιος ἀνὴρ, φέρων καρδίαν πάλλουσαν ὑπὲρ τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ διώκων οὐχὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἔρειπειῶν αὐτῆς ἰδρυσιν τῆς παντοδυναμίας τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ τὴν ἑνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὡς τὸν μόνον ἄξιον σκοπὸν τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ φιλοδοξίας (1).

Αποτυχῶς ἢ εἰμαρμένη, μόλις ἐπιδείξασα τοιοῦτον ἄνδρα εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀφῆρπασεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου σταδίου (2). Εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον παρέδωκεν ὁ Λύσανδρος τὸν στόλον, ἀλλὰ μετὰ κενουταμείου, ἐπιστρέψας εἰς τὸν Κύρον ὅσα παρ' αὐτοῦ εἶχε λάβει χρήματα πρὸς διεξγωγήν τοῦ πολέμου, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ταῦτα εἶχε διαπιστεύσει προσωπικῶς εἰς αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς. Ὁ Λύσανδρος βρῆρας ἔφερε τὴν λῆξιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς καὶ πολλὰ διὰ τῶν οἰκείων καὶ φίλων διεσπείρειν, ὅπως κατασπῆται χαλεπώτερον τὸ ἔργον τοῦ διαδόχου καὶ παρασκευάσει τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ. Θί ἐν τῷ στόλῳ φίλοι τοῦ Λυσάνδρου ἐμέμνοντο πικρῶς τοὺς Λακεδαιμονίους διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ναυάρχων, καθ' ἣν πολλάκις ἐπεμπον ἀντὶ ναυάρχων ἐπιτηδείων καὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων πεπειραμένων, ἀνδρας ἀπείρους τῆς τε τῆς θηλάσσης καὶ τῶν τὴν

ἐπιτυχίαν ἐγγυωμένων περιστάσεων, κινδυνεύοντες οὕτω ν' ἀπολέσωσιν ὅτι πρὸ μικροῦ εἶχον κερδίσει. Ἐντεῦθεν μαθὼν ὁ Καλλικρατίδης ὅτι ὁ στρατὸς ἀπροθύμως ὑπηρετεῖ καὶ ὅτι ἡ πειθορχία καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν πίστις αὐτοῦ ἐσχλεύοντο, συγκκλήσας τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ εἶπεν εἰς αὐτούς τὰ ἑξῆς· «Τὸ κατ' ἐμὲ ἤθελον μείνει λίαν εὐχριστῶς ἐν Σπάρτῃ, οὐτε ἔχω τι ν' ἀντεῖπω ἐὰν ὁ Λύσανδρος ἢ ἄλλος τις θέλῃ νὰ ἦναι τῶν ναυάρχων ὁ ἀριστος. Σταθεροὶς ὁμοῦς ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, οὐδὲν ἔχω νὰ πράξω ἄλλο ἢ νὰ ἐκτελέσω, ὡς ἂν δύνῃμι ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, τὴν ἐντολὴν τῆς πατρίδος. Ἐκ τούτων γινώσκατε μέχρι τίνος φθάσει ἡ φιλαυτία μου, ἅμα δὲ καὶ τὰς κατὰ τῆς Σπάρτης διακιδόμενας αἰτιάσεις (ἐπὶ τῇ συνεχεῖ μεταβολῇ τῶν ναυάρχων). Συμβουλεύσατέ μοι δὲ εἴ τι φρονεῖτε περὶ τοῦ πρακτέου· νὰ μείνω ἢ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ν' ἀνγγεῖλω εἰς αὐτὴν τὰ ἐδῶ συμβαίνοντα».

Ἡ εὐγενὴς καὶ γενναία αὕτη φωνὴ τοῦ καθήκοντος ἐπέφερον ἄριστον ἀποτέλεσμα· οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ἄλλο τι ἢ ὅτι ὁ ναύαρχος ὀφείλει νὰ ὑπακούσῃ εἰς τῆς πατρίδος τὴν διαταγὴν καὶ κατ' αὐτὴν νὰ πράξῃ.

Ὁ Καλλικρατίδης ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ πορισθῆ τὰ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἄφρευκτα χρήματα, ὧν ἐστέρησεν αὐτὸν μετὰ θυμωσίας πανουργίας ὁ Λύσανδρος σκοπῶν δύο τινά, τὸ μὲν νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν στρατὸν θλιβεράν τὴν ἀπέλευσίν του, στερούμενον ἕνεκεν αὐτῆς καὶ τοῦ μισθοῦ του, τὸ δὲ νὰ παραλύσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ διαδόχου πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ ταῦτα ἐματαιώσεν ὁ κατὰ τὸν Διόδωρον «νέος μὲν παντελῶς, ἄκκος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἀπλοῦς» ἀλλὰ καὶ ἀδάμαστος περὶ τὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος Καλλικρατίδης.

Συλλέξας τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἤρχισεν ἐτοιμαζόμενος πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Καταρτήσας δὲ στόλον ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τριήρων, ἐξ ὧν δέκα μόνον ἦσαν Λακεδαιμόνιοι, ἐπλευσε πρὸς τὴν Λέσβον καὶ ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Μηθύμνης, πόλεως ἐχούσης φρουρὰν Ἀθηναίων. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δι' ἐφόδου ἠνέχθη μὲν τὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διαρπαγὴν τῆς κινητῆς περιουσίας, ἀλλ' ὅταν οἱ σύμμαχοι ἀπήτησαν νὰ πωληθῶσιν οἱ Μηθυμναῖοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι, κατὰ τὸ γενικῶς τότε κρατοῦν ἔθος, ὁ Καλλικρατίδης ἀνέστη, εἰπὼν ὅτι οὐδεὶς ἐλεύθερος Ἕλλην, ἀδιάφορον ἂν σύμμαχος ἢ πολέμιος, θέλει πωληθῆ ὡς δούλος, ἐνόσω αὐτὸς ἄρχῃ καὶ δύναται νὰ ἐμποδίσῃ ταῦτα. Ὅπως ἐκτιμήσωμεν τὴν γενναιοφροσύνην τῆς πράξεως ταύτης, δεόν νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ πώλησις

(1) Φάσκων τε, ἦν σωθῆ οἰκάδε κατέ γε τὸ αὐτῷ δυνατῶ διαλλάξειν Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους (Ξενοφ. ἱστορ. 1θ.)

(2) Καλλικρατίδης... γενόμενος τοῖς ἄκροις ἐνάμιλλος τῶν Ἑλλήνων, διὰ δικαιοσύνην καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ ἀνδρείαν.

Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυσάνδρου. 7.—

τῶν αἰχμαλώτων ἦν ἔθος κοινῶς παραδεδεγμένον ἐν τῇ ἀρχιότητι· ὅτι ταύτην ἀπῆλθον σύμμαχοι πρὸς πληρωμὴν τῶν ὁποίων ἀνεπαρκεῖς εἶχεν ὁ ναύαρχος πόρους· ὅτι οἱ σύμμαχοι οὗτοι εὐλόγως ἠδύναντο νὰ εἴπωσι γογγύζοντες « ἂν ἡμεῖς περιεπίπταμεν εἰς χεῖρας τοῦ Κόνωνος, οὐδόλως ἠθέλαμεν ἀξιωθῆ τοιαύτης εὐεργεσίας. » Ἐντεῦθεν ἡ πράξις αὕτη ἀπέβηκεν τόλμημα κινδυνωδέστατον ὡς πρὸς τὴν προθυμίαν τῶν συμμάχων, ἴσως ἀξιοκατάκριτον ἐν Σπάρτῃ, πιθανῶς δὲ καὶ ἀνωφελές, διότι μία πράξις, ἀντιβαίνουσα εἰς κοινῶς καὶ χρονίως τηρούμενον ἔθιμον δὲν ἠδύναντο ν' ἀνατρέψῃ αὐτό.

Ἀλλ' ἡ πράξις αὕτη ἀποβαίνει μοναδικὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα ἐξόχου γενναιοφροσύνης, κυρίως ὡς ἐκ τοῦ λόγου αὐτῆς, διότι ὀρίζεται ὡς ἀπόρροια ἀρχῆς γενικῆς καὶ πάντοτε τηρητέας ἐφ' ὅσον ἤρτητο ἀπὸ τοῦ Καλλικρατίδου, τῆς ἀρχῆς ὅτι οὐδεὶς Ἕλληνα δύναται νὰ πωληθῇ ὡς δοῦλος.

Τῶνόντι τοιαῦται βαθέως ἐρριζωμέναι πληγαὶ θεραπεύονται μόνον διὰ τῆς προόδου τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἡ πρόοδος ὑποθέτει τὸ πρῶτον βῆμα, τοῦτο δὲ ἀποτελοῦσι μεμονωμέναι πράξεις. Αὗται, προκαλοῦσαι διὰ τῆς πρὸς τὰ καλὰ ἀμίλλης ἐτέρας πράξεις ὁμοίας, βελτιοῦσι κατὰ μικρὸν τὰ ἦθη καὶ προάγουσι τὴν ἀνθρωπότητα. Εἰς ὁμοίαν δέον ν' ἀρχίσῃ, ὁ δὲ πρῶτος δοῦς τὸ παράδειγμα, μάλιστα ὑπὸ περιστάσεις οἷαι αἱ προεκτεθεῖσαι, αὐτὸς εἶναι ἀληθῆς ἦρωα. Ὁ Κόνων, σπεύσας εἰς βοήθειαν τῆς Μηθύμνης, καὶ εὐρών αὐτὴν κυριευθεῖσαν, ἐπλευσε πρὸς τινὰ νῆσον τῶν ἑκατὸν καλουμένων, ἐκεῖ δὲ ἔσπευσε καὶ ὁ Καλλικρατίδας ὕψως καταναυμαχήσῃ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Κόνων, ἐπισφαλῆς θεωρήσας νὰ δεχθῇ ἐκεῖ τὴν μάχην πρὸς διπλασίας τριήρεις, ἐπλευσε πρὸς τὴν Μυτιλήνην, ἐνθα ἠκολούθησεν αὐτόν ὁ Καλλικρατίδας· ἠλπίζε δὲ ὁ Κόνων, ὅτι πρὸ τοῦ λιμένας ἠδύναντο μετ' ὀλιγωτέρου κινδύνου νὰ δεχθῇ τὸν ἀγῶνα, μαχόμενος οὐχὶ πρὸς πάσας τὰς ἐχθρικὰς τριήρεις, ἀλλὰ πρὸς μόνας τὰς ταχύτερον πλεούσας καὶ τῶν λοιπῶν προηγουμένας. Ὁ Καλλικρατίδας ὁμοίως κατώρθωσε νὰ εἰσπλεύσῃ μετὰ τοῦ Κόνωνος εἰς τὸν λιμένα καὶ προσεβλήων αὐτόν, πρὶν ἢ παρασκευασθῇ ἀποχρώντως εἰς ἄμυναν, κατανίκησεν αὐτὸν τριάκοντα κυριεύσας τριήρεις ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα τοῦ Κόνωνος. Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην ὁ Κόνων ἐκλείσθη μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα, ὅπου ἐπολιορκεῖτο· ὁ λιμὴν οὗτος ἦν διπλοῦς, ἔχων μίαν μὲν ἐξοδὸν πρὸς ἄρκτον, ἐτέραν δὲ πρὸς μεσημβρίαν.

Μέγας ἦν ὁ κίνδυνος ὃν διέτρεχεν ὁ Κόνων καὶ οἱ Μυτιληναῖοι, διότι ἡ καταστροφή αὐτῶν ἦν ἀφρευκτος, ἂν δὲν ἤρχετο ἐξ Ἀθηναίων βοήθεια· ἀλλ' ἡ

βοήθεια αὕτη δὲν ἦν δυνατὴ εἰ μὴ ἐγνωστοποιεῖτο εἰς Ἀθήνας, ἡ δεινὴ τοῦ στρατηγοῦ θέσις καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπακουρίας. Ὁ Κόνων μετὰ πολλῆς δεξιότητος κατώρθωσε ν' ἀποστείλῃ δύο τριήρεις εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνα μέσον τοῦ πολυπληθοῦς στόλου τῶν πολεμίων, οἵτινες εἶχον κεκλεισμένους ἀμφοτέρους τοὺς λιμένας καὶ ἡ μὲν ἐξ αὐτῶν συνελήθη ὑπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου, ἀλλ' ἡ ἐτέρα ἐξέφυγε τὴν καταδίωξιν, ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξήγγειλε τὴν πολιορκίαν. Ἐν τούτοις ὁ ἐν Σάμῳ ναυαρχὸν Ἀθηναῖος στρατηγὸς Διομέδων, μαθὼν τὴν κρίσιμον τοῦ Κόνωνος θέσιν ἔσπευσε μετὰ τῆς ὑφ' αὐτὸν δυνάμεως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καταναυμαχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καλλικρατίδου ἐν τῷ στενωπῷ τοῦ Εὐρίπου, δι' οὗ ἠγωνίζετο νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα, ἀπώλεσε πάντα αὐτοῦ τὸν στόλον μάλισ διασωθεὶς μετὰ δύο τριήρων.

Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὰ τρέχοντα ἐψήφισαν ἀμέσως εὐθέειν ἐξ ἑκατὸν δέκα τριήρων καὶ ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἡμερῶν ὁ νέος οὗτος στόλος ἐξηρτίσθη καὶ ἐστάλη εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος μετὰ 26 περιήπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ μετὰ τοσαύτας τῆς πόλεως συμφορᾶς, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν ἀνεξαντλήτων πόρων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀπαραιμίλλου δραστηριότητος τῶν ἐν αὐταῖς ἐπιτετραμμένων τὰ τοῦ πολέμου.

Ὁ στόλος οὗτος ἀπῆλθεν εἰς Σάμον παρέλαθε αὐτόθι δέκα ναῦς, ἤθροισε δὲ καὶ ἄλλας πλείους τῶν τριάκοντα παρὰ τῶν συμμάχων καὶ οὕτω ἀπετελέσθη δύναμις ἐκ πλοίων ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν πενήκοντα, μεθ' ὧν οἱ στρατηγοὶ κατέπλευσαν εἰς Ἀργινούσας νήσους σπεύδοντες νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Μυτιλήνης.

Ὁ Καλλικρατίδας, μαθὼν ταῦτα ἐπὶ μὲν τῆς πολιορκίας κατέλιπε τὸν Ἑτερόνικον μετὰ πενήκοντα πλοίων, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως ἐξέπλευσε κατὰ τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, αὐθημερόν δὲ ἐπλησίασε πρὸς αὐτὸν ναυλογοῦντα παρὰ ταῖς Ἀργινούσας νήσοις. Αἱ νῆσοι αὗται κεῖνται μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ τῆς ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ Κύμης, μικρὸν ἀπέχουσαι τῆς στερεᾶς καὶ τοῦ ἀκροτηρίου τῆς Κάνδος. Ἄνεμος σφοδρὸς καὶ βροχὴ ἠνάγκασε τὸν Καλλικρατίδαν ν' ἀναβάλλῃ τὴν μάχην εἰς τὴν ἐπιούσαν, καθ' ἣν ἀμρότεροι οἱ στόλοι παρεσκευάσθησαν, εἰς τὴν μεγίστην τῶν ναυμαχιῶν τῶν Ἑλλήνων πρὸς Ἑλληνας (1).

Ἡ δύναμις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἦτο ἴση, διότι ὁ μὲν Καλλικρατίδας εἶχεν ἑκατὸν εἴκοσι ναῦς, οἱ δὲ

(1) «Μεγίστη γὰρ αὕτη μνημονεύεται ναυμαχία γεγενημένη Ἑλλήσι πρὸς Ἑλληνας». Διοδ. Σικ. ἱστορ. II'. 98. 99.

Ἀθηναῖοι ἑκατὸν πενήκοντα (1). Διὰ τὴν ἀνισότη-
τα ταύτην τῶν δυνάμεων ὁ Κυβερνήτης τῆς ναυμα-
χίδος τοῦ Καλλικρατίδου Ἐρμῶν εἶπεν (2) εἰς αὐτὸν,
ὅτι κάλλιον ἦτον νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἀκμῇ
τῆς νεότητος ναύαρχος ἀπήντησεν, ὅτι «ἀποθνή-
σκων κατ' οὐδὲν ἀδοξοτέρην ποιήσῃ τὴν Σπάρτην,
»φεύγειν δὲ αἰσχρὸν εἶναι».

Οὕτω λοιπὸν παρεσκευάσθησαν οἱ στόλοι εἰς μά-
χην. Οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν πρὸ τῶν Ἀργινοῦ-
σῶν, ὧς εἶχον κατὰ τὰ νῶτα ἢ κυρίᾳ αὐτῶν δύνα-
μις ἦν εἰς τὰς πτέρυγας, διότι ἐν ἐκάστη αὐτῶν ὑ-
πῆρχον ἀνὰ ἐξήκοντα πλοῖα τεταγμένα εἰς τέσσα-
ρας μοῖρας, ἀνὰ 15 ἐν ἐκάστη πτέρυγι· δύο μοῖραι
ἦσαν ἔμπροσθεν καὶ δύο ἐν ἐπιφυλακῇ πρὸς ὑποστή-
ριξιν τῶν προτεταγμένων. Ὁ Ἀριστοκράτης καὶ ὁ
Διομέδων διώκουν τὰς δύο τοῦ μετώπου μοῖρας τῆς
ἀριστερᾶς πτέρυγος, τὰς δὲ ἑτέρας τῆς ἐπιφυ-
λακῆς αὐτῆς, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Ἐρασιπίδης. Ἐν τῇ
ἀριστερᾷ πτέρυγι τὰς μὲν δύο τοῦ μετώπου μοῖρας
ὠδήγαυον ὁ Πρωτόμαχος καὶ ὁ Θράσυλλος, τὰς δὲ
τῆς ἐπιφυλακῆς ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἀριστογένης (3). Δύο
ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν δὲν μετέσχον τῆς μάχης,
ὁ Ἀρχέστρατος, ἀποθανὼν, καὶ ὁ Κόνων, ἀλλαχοῦ
εὐρισκόμενος.

Αἱ δύο πτέρυγες ἦσαν λοιπὸν κατὰ πυκνὰς φά-
λαγγας τεταγμένοι, τὸ δὲ κέντρον ἐπὶ μιᾶς μόνον
γραμμῆς, ἀλλ' εἶχεν ὀπισθὲν τοῦ πλησιέστατα μίαν
τῶν νήσων, ὥστε δὲν ἦν δυνατόν νὰ προσβληθῇ ἢ
μόνον κατὰ μέτωπον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ θέσις αὐ-
τοῦ επέτρεπε τὴν ἀρχαίαν διάταξιν του. Ὁ τῶν Λα-
κεδαιμονίων στόλος ἦν τεταγμένος εἰς μίαν γραμ-
μὴν. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς παρατάξεως χρήζει ἐξηγή-
σεως· ἢ εἰς πυκνὰς φάλαγγας τῶν πτερυγῶν συγ-
κράτησις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ ἡ τοῦ κέντρου
πλησιέστατα πρὸς τὴν ξηρὰν παράταξις αὐτοῦ, σκο-
πὸν εἶχον νὰ ματαιώσωσι τὸν διέκπλουν καὶ περί-
πλουν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων (4).

Οἱ κατὰ θάλασσαν πόλεμοι τῶν ἀρχαίων δὲν ὡ-
μοιάζον τὰς μέχοι πρὸ μικροῦ ναυμαχίας τῶν νεω-
τέρων, καθ' ὧς ἡ μάχη κυρίως συνίστατο εἰς τὸν ἐκ-
τινος ἀποστάσεως πυροβολισμὸν τῶν ἐχθρικῶν
πλοίων, ἐκ τῆς ἀκριθείας τοῦ ὁποίου ταῦτα ἀποβάλλ-
οντα τοὺς ἀνδρας ἢ τὸ πηδάλιον ἢ τοὺς ἰστοὺς καὶ
ἀνίκανα πρὸς ἄμυναν καθιστάμενα κτεστρέφοντο
ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, ἠλίσκοντο. Ὁ ἐκ τοῦ συστά-
δην πόλεμος, ἐπιπίπτοντος τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου

εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ πολεμίου σκάφους, φθείροντος
ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ τείχη, τὰ ἐξάρτια καὶ τοὺς ναυ-
βάτας καὶ ἐπιβάλλοντος οὕτω σιγῆν εἰς τὰ πυρο-
βόλα αὐτοῦ, ὁ ἐκ τοῦ συστάδην τοιοῦτος πόλεμος,
λέγομεν, δὲν ἦν μέχρις ἐσχάτων ὁ συνηθὴς τρόπος
τοῦ ναυμαχεῖν· ἐντεῦθεν αἱ κατὰ φάλαγγας ναυμα-
χίαι καὶ ἡ ἐν θαλάσῃ μεγάλη σπουδαιότης τῶν ἐξε-
λιγμῶν τῆς τακτικῆς. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις
διὰ τὴν ἔλλειψιν πυροβόλων ἢ ἐξ ἀποστάσεως προσ-
βολῆ ἦν πάντως ἀνεπαρκής, τὸ δὲ σπουδαῖον τῆς
νίκης μέσον ἦν ἡ σύγκρουσις πλοίου πρὸς πλοῖον δι'
ἧς κατεσυντρίβοντο αἱ κῶπαι, παρέλυσαν αἱ κινήσεις,
ἐφρονεύοντο διὰ τῶν βελῶν καὶ τῶν ἀγγεμάχων ὀ-
πλίων τὰ πληρώματα καὶ διὰ τοῦ ἐμβόλου, εἶδους
σιδηροῦ ράμφους, διερρήγνυτο ἢ ἐχθρικὴ ναῦς καὶ
κατεποντίζετο ἢ, ἂν δὲν ἔπασχε τὴν διὰ τοῦ ἐμβό-
λου ῥῆξιν, παρεδίδοτο. Ὅθεν σπουδαιότατον πλεο-
νέκτημα ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ δεξιότης καὶ ἡ τα-
χύτης τῶν κινήσεων τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου ὅπως
ἐκλέξῃ τὸ μᾶλλον τρωτὸν μέρος τοῦ ἀντιπάλου καὶ
καταφέρῃ εἰς αὐτὸν καιρίαν πληγὴν. Αἱ τὸν σκοπὸν
τοῦτον ἔχουσαι κινήσεις τῶν στόλων ἦσαν ὁ διέκ-
πλους καὶ περίπλους, οἱ δὲ κατ' αὐτὰς δεξιότεροι
ἐκέρδαινον τὴν νίκην. Οἱ τῶν Ἀθηναίων λοιπὸν στρα-
τηγοὶ, καὶ τοὶ ἔχοντες πλειότερα πλοῖα, ἐπίειθοντο
ὅτι τὰ πληρώματα δὲν εἶχον τὴν πρὸς τὰς ναυτικάς
ἐκεῖνας κινήσεις ἀπαιτουμένην δεξιότητα, δι' ἣν ἐν
ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου διεκρίνοντο αἱ
ναυτικαὶ αὐτῶν μοῖραι· ἡ δεξιότης αὕτη εἶχε περι-
έλθει εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγᾶται ἡ
τῶν Ἀθηναίων παράταξις, σκοποῦσα, νὰ ματαιώσῃ
τὴν περὶ τὸν διέκπλουν καὶ περίπλουν ὑπεροχὴν τῶν
Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἄξιον
ὡσαύτως μνεῖσθαι εἶναι, ὅτι ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἡ
ἐφεύρεσις τῶν ἀτμοκινήτων καὶ σιδηροφράκτων
πλοίων, ἐλαχίστην πασχόντων ἐκ τῶν πυροβόλων
βλάβην κατὰ τὰ τείχη, ἐπανήγαγε τὰς ναυμαχίας
εἰς τὸ ἀρχαῖον σύστημα. Τοῦ λοιποῦ πιθανώτατον
εἶναι, ὅτι αἱ ἐξ ἀποστάσεως ναυτικαὶ μάχαι θέλου-
σιν ἐγκαταλειφθῆ, ἢ δὲ τύχη τοῦ κατὰ θάλασσαν
πολέμου θέλει ἐξήρτηται ἐκ τῆς γιγαντώδους πά-
λης, ἣν τὰ πολεμικὰ πλοῖα θέλουν ἐπιχειρεῖ ἐπιπί-
πτοντα, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὰ πλευρὰ τῶν ἐχθρικῶν
σκαφῶν, πηγνύοντα εἰς κῦτὰ τὰ φοβερὰ αὐτῶν ἐμ-
βολα, ἀνοίγοντα ῥήγματα εἰς τοὺς θώρακας τῶν
ἀντιπάλων, πυροβολοῦντα ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ
τῶν πολεμίων πληρωμάτων, θραύοντα τὰ πηδάλια
καὶ τὰς μηχανάς, παραλύοντα πάσας τὰς κινήσεις
καὶ πᾶσαν ἄμυναν τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ἐπιφέροντα
οὕτω τὴν κατὰδυσιν αὐτοῦ· ὥστε τοῦ λοιποῦ οἱ τῆς
τακτικῆς καθ' ὁμάδα ἐλιγμοὶ μικροτέρων σχετικῶς
θέλουσιν ἔχει ἐπὶ τῶν ναυμαχιῶν ἡ πικρὰν, τὸ πλεῖ-

(1) Κατὰ Ξενοφ. Ἱστορ. Α. 6. Κατὰ Διοδ. ἡ διαφορὰ ἦν μι-
κροτέρα II'. 97.

(2) Ὁ Καλλικρατίδης οὗτος δὲ νέος μὲν ἦν παντελῶς. Διοδ.
III'. 71.

(3) Ξενοφ. Ἑλλην. Α. 4.

(4) Ἴσα μὴ διέκπλουν διδοίεν. Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 6. 32.)

τον δὲ θέλει ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τῶν κυβερνητῶν τῶν πλοίων, οἵτινες ὡς οἱ ἀρχαῖοι θέλουσι προσπαθεῖ νὰ ἐπιτεθῶσι καθ' ὃν εἶπομεν τρόπον κατὰ τῶν ἐχθρικών πλοίων συνορμῶντες μάλιστα δύο ἢ πλείότεροι καθ' ἑνὸς μεμονωμένου καὶ οὕτω κατὰστρέφοντες αὐτό.

Τοιαῦτον παράδειγμα ἔδωκεν ἡμῖν ἡ ἐν Λίσση ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ Αὐστριακὸς ναύαρχος ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ἰταλικῆς ναυαρχίδος, ἀντέσχευ εἰς τὸν φοβερὸν κλονισμὸν τῆς συγκρούσεως, ἤνοιξε τὰ πλευρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ἐπήγαγε τὴν τρομερὰν αὐτοῦ καταστροφὴν. Καὶ τὸ δίκροτον ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπέστη τὴν ἀπόπειραν τοιαύτης ἐπιθέσεως ὑπὸ τοῦ *Affondatore*, ἀλλ' ἡ προσβολή, εἴτε ἐκ τύχης εἴτε ἐξ ἀδεξιότητος, ἀπέτυχε, παρολισθήσαντος τοῦ ἐμβόλου, ἡ δὲ ἀδάμαστος καρτερία καὶ τὸ κατάψυχρον θάρρος τοῦ κυβερνήτου καὶ τοῦ πληρώματος ἡ ἀκλόνητος πειθαρχία ἔσωσαν αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς.

Περὶ Ἀργινούσας λοιπὸν, παρατχθέντων τῶν δύο ἀντιπάλων εἰς μάχην, ἤρξατο αὕτη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ παρατάξεως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διὰ τῆς συνήθους, ὡς εἶπομεν, οἰονεὶ πυγμαχίας πλοίου πρὸς πλοῖον. Ὁ Καλλικρατίδας εὕρισκετο ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγι τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου, ἐπετέθη δὲ τὸ πρῶτον κατὰ τῆς τριήρεως τοῦ Ἀθηναίου ναύαρχου Λυσίου, ἔτρωσεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου διὰ τοῦ ἐμβόλου καὶ ἐν τῇ μονομαχίᾳ ταύτῃ κατέδυσεν αὐτὴν ἐφορμῶν δὲ κατὰ τῶν λοιπῶν, θραύων τὰς κώπας αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ ἐμβόλου καιρίας καταφέρων εἰς αὐτὰ πληγὰς, πολλὰς τριήρεις ἄπλους ἐποίησε. Ἐξακολουθῶν δὲ τὴν πάλην ἐπέπεσε κατὰ τῆς τριήρεως τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων, τοῦ Περικλέους, ἀλλ' ἐμπήξας εἰς αὐτὴν τὸ ἐμβόλον καὶ πιθανῶς ἐν τῇ πρώτῃ εὕρισκόμενος, ὅπως πρῶτος ὕρμησεν εἰς τὸ κατάστρωμα τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, δὲν ἀντέσχευ εἰς τὸν ἐκ τῆς συγκρούσεως κλονισμὸν, κατὰ τοῦτο ἀτυχέστερος τοῦ ἐν Λίσση ἀριστεύσαντος αὐστριακοῦ ναύαρχου, καὶ πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπνίγη (1). Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐγνώσθη ὁ τοῦ ναύαρχου θάνατος τὰ λοιπὰ ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἀρχηγίαν πλοῖα ἐξηκολούθησαν μαχόμενα μετὰ τῆς γνωστῆς τῶν Σπαρτιατῶν ἀνδρείας, ὥστε ἐκ τῶν δέκα σπαρτιατικῶν πλοίων τοῦ στόλου τὰ ἐννέα κατεστράφησαν, ἢ κατέστησαν πάντως ἄχρηστα. Τέλος ἐνίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐφ' ὕλης τῆς παρατάξεως, οἱ δὲ πελοποννήσιοι ἐτράπησαν καὶ κατέφυγον τὸ μὲν εἰς Χίον, τὸ δὲ εἰς Φώκαιαν, ἀπολέσαντες ἐβδομήκοντα ἐπτὰ πλοῖα, ἧτοι ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τοῦ στόλου καὶ πλῆθος ἀνδρῶν. Οἱ νικηταί, ὧν ἡ θυσία δὲν ὑπερέβη τὰς 25

τριήρεις (κατ' ἄλλους τὰς 12), ἐπέστρεψαν εἰς Ἀργινούσας. Ἡ μεγάλη αὕτη ἦττα τῶν Πελοποννησίων, ἣν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἀδιαχώριστον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἐνδόξου αὐτῶν ἀρχηγοῦ, διότι ὁ Καλλικρατίδας δὲν ἦν ἀνὴρ νὰ ἐπιζήσῃ εἰς αὐτὴν, ἡ μεγάλη αὕτη ἦττα, λέγομεν λογίζεται εὐλόγως ὑπὸ τοῦ ἐξόχου ἱστορικοῦ Γρότε μέγα δυστύχημα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν νικητῶν.

Ἄν ὁ νέος ἐκεῖνος ἦρος ἐνίκη, καὶ ἐπέξει, αὐτὸς ἤθελε θέσει βεβαίως τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Μετὰ τοιαύτην νίκην, ἡ Μυτιλήνη ἤθελε παραδοθῆ, ὁ δὲ Κόνων μετὰ πάσης τῆς αὐτόθι ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ἤθελε περιπέσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ, τὰ δὲ ἀποτελέσματα ταῦτα τῆς ἦττης ἤθελον πείσει τοὺς Ἀθηναίους νὰ παραδεχθῶσιν ὅπως δῆποτε ἀνεκτοὺς ὄρους εἰρήνης. Μέγα δὲ εὐτύχημα ἤθελον εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἂν οἱ ὄροι οὗτοι ἐτίθεντο, ἐνόσω ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦν πάντως καταβεβλημένη ὡς μετὰ τὴν ἐν Λίγος ποταμοῖς πανωλεθρίαν καὶ τὴν μακρὰν αὐτῶν πολιορκίαν, ὑπηγορεύοντο δὲ ὑπὸ ἀνδρῶς ἐκ τῶν περιστάσεων παντοδυνάμου καταστάντος, οἷος ἦν ὁ Καλλικρατίδας, φλεγομένου ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς ἐκεῖνου αἰσθήματος τῆς πανελληνίου ἀδελφότητος πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας πρὸς τοὺς ἀλλοδαπούς. Τὸ ὄρθον τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐπικυροῦται ἐκ τοῦ πέρατος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ μακρὸς οὗτος ἐμφύλιος πόλεμος, ὅτε ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῶν πελοποννησιακῶν δυνάμεων περιῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἀρίστου εἰς τὸν χειρίστον τῶν Ἑλλήνων, τὸν δεξιότατον, ἀλλὰ καὶ πονηρότατον Λύσανδρον, τὸν ὑπαγορεύσαντα τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης. Τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο αἰσθημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὡς κοινῆς μητρὸς ἀγάπης ὅπερ ἀπετέλει μίαν τῶν πολλῶν ἀρετῶν τοῦ Καλλικρατίδου, ἂν προέδρευε κατὰ τὴν, μετὰ τὸν μακρὸν τοῦτον ἀγῶνα ἀνοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε προκγάγει πάσας τὰς εὐγενεστέρας βοπὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, οὐδ' ἦν δυνατὴ σύμπτωσις αἰσιωτέρων περιστάσεων πρὸς τὴν συμφερωτέραν διὰ τὴν Ἑλλάδα λύσιν τοῦ ἀξιοθρηνήτου τούτου δράματος.

Οἱ Ἀθηναῖοι διώξαντες ἐφ' ἱκανὸν (1) τοὺς φεύγοντας, ἐπανῆλθον εἰς τὰς Ἀργινούσας, παρ' αἷς ἦσαν τεταγμένοι πλησιέστατα κατὰ τὴν μάχην. Ἐκεῖ, μετὰ μικρὰν διάσκεψιν, ἀνέθεσαν εἰς τοὺς τριηράρχους Θηραμένην καὶ Θρασύβουλον τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν καὶ τὴν κήδευσιν τῶν νεκρῶν, ὁ δὲ λοιπὸς στόλος ἀπέπλευσεν ἀμέσως εἰς Μυτιλήνην (2)

(1) Διοδ. Ἑλλ. βιβλ. 15'. 99.

(2) «Ἐρασινίδης δὲ ἐπὶ τοὺς πρὸς Μυτιλήνην πολεμίους τὴν ταχίστην πλεῖν». Ταῖς δὲ ἄλλαις ναυσίαις ἐπλεον ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ξενοφ. Ἑλλ. Α'. Κεφ. 7.

(1) Καλλικρατίδας τε, ἐμβαλλούσης τῆς νεῆς ἀποπεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν ἠφανίσθη. Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 6. 33.

κατὰ τοῦ Ἐτεονίκου, ὅστις εἶχεν αὐτόθι ἀποκλεισμένον τὸν Κόνωνα. Οἱ τριῆραρχοι δὲν ἐξετέλεισαν τὴν διαταγὴν ἕνεκα μεγάλης τρικυμίας, ἣτις κατέλαγεν ἅπαντα τὸν στόλον (1). Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, πλεύσαντες εἰς Μυτιλήνην καὶ παραλαβόντες τὸν Κόνωνα, ἐπεχείρησαν προσβολὴν κατὰ τῆς Χίου, καθ' ἣν ἀποτυχόντες ἐπανῆλθον εἰς τὸν συνῆθη αὐτῶν σταθμὸν ἐν Σάμῳ.

Ἡ εἶδησις τῆς μεγάλης ταύτης ἐν Ἀργινοῦσαις νίκης, ἀγγαλθεῖσα εἰς Ἀθήνας, ἐνέπλησε τὴν πόλιν ἀγαλλιᾶσεως. Πάντες οἱ ἐπὶ τοῦ στόλου ὑπηρετήσαντες δοῦλοι ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἐγένοντο πολῖται. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν ἦ ἀμικτος θλίψεως, διότι ἐγνώσθη ὅτι ἱκαναὶ τριῆρεις ἀπωλέσθησαν αὐτανδρῶν, εἴκοσι πέντε λέγει ὁ Ξενοφῶν (2), καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης τρικυμίας οὐκ ὀλίγοι μαχηταί, συντελέσαντες εἰς τὴν περιφανῆ νίκην, ἔμεινον ἀδοκῆστοι ἐπὶ τῶν ναυαγίων καὶ κατέδυσαν μετ' αὐτῶν, τῶν δὲ ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τὰ σώματα δὲν ἐνεταφιάσθησαν. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον (3) ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην οἱ νικηφόροι στρατηγοὶ οὐ μόνον ἐμνήσθησαν τοῦ ἱεροῦ τούτου καθήκοντος, ἀλλὰ καὶ ἔπραξαν πᾶν ὅ,τι δυνατόν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἀναθέντες τὸ ἔργον εἰς δύο ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τριηράρχων τὸν Θηρακμῆν καὶ Θρασύβουλον, καὶ τάξαντες αὐτοὺς τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο πλοῖα τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον ἐματαιώθη (4) ἕνεκα τῆς τρικυμίας.

Οἱ στρατηγοὶ ἐν τῇ περὶ τῆς ναυμαχίας ἐκθέσει αὐτῶν οὐδόλως ἀνέφερον τὰ πεπραγμένα πρὸς διάσωσιν τῶν ναυαγίων καὶ κηδευσιν τῶν νεκρῶν, διότι ἀφοῦ αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἐματαιώθησαν, ἐνόμισαν ἴσως μάταιον, ἔστω καὶ ἐμμέσως, νὰ ἐπιρρίψωσι τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας εἰς τοὺς δύο τριηράρχους. Ἰσχυρῶς δὲν ἐθέλων ἦν ἡ θέσις τῶν τριηράρχων, διότι οἱ ναύαρχοι, ἀναθέντες εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀνωτέρου καθήκοντος, δὲν ὑποτίθεται ὅτι ἀπῆλθον ἐν γνώσει παρ' αὐτῶν τὰ ἀδύνατα, ἄρα ἡ τρικυμὶ αἴσως δὲν ἤθελε θεωρηθῆ τσοῦτον φοδερά, ὅτε ἐδόθη ἡ διαταγὴ, ὥστε νὰ πείσῃ τὸ κοινὸν ὅτι ἦν πάντως ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου. Ἰσως ὁμοίως

βραδύτερον ἠύξησε τὸ κακόν, ἀλλ' οἱ ἐνταλθέντες τῆν ἐκτέλεσιν κατέβηλον ἄρα γε τὴν ἀναγκαίαν προθυμίαν καὶ ταχύτητα ὥστε νὰ ἐπιτύχωσι τοῦλάχιστον ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ, πρὶν ἢ κορυφῶθῃ ἡ θύελλα; Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν στρατηγῶν τὸ ἔργον ἀπέβη ἀδύνατον, εὐλόγως δὲν ἐθεώρησαν πρέπον ν' ἀναμιξώσωσι εἰς τὴν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης καὶ ἐνδόξου νίκης εἶδησιν καὶ γεγονότα, δυνάμενα νὰ προκαλέσωσι ἀνακρίσεις κατὰ δύο τριηράρχων ἐκθύμως ἀγωνισθέντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ δεξιότητος αὐτῶν συμπραξάντων εἰς τὴν νίκην. Ἡ ἀποσιώπησις λοιπὸν τοῦ γεγονότος τούτου ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐπισήμῳ ἐκθέσει κατ' οὐδὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδειξις, ὅτι οἱ στρατηγοὶ, συνειδότες τὴν ἑαυτῶν ἐνοσχὴν εἰς τὴν παράλειψιν ταύτην, δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιρρίψωσι αὐτὴν εἰς ἄλλους. Ἐν τούτοις δι' ἰδιαιτέρων ἴσως ἐπιστολῶν ἐγνώσθησαν ἐν Ἀθήναις τὰ διατρέξαντα περὶ τῆς εἰς τοὺς δύο τριηράρχους δοθείσης καὶ μὴ ἐκτελεσθείσης διαταγῆς. Ἐνταῦθεν δὲ ἐπεκράτησε μεγίστη ἀγανάκτησις ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τῇ ἀσυγγνώστῳ ἐγκαταλείψει τσοῦτων ἀνδρείων μαχητῶν καὶ τῆ οἰκτρᾶ αὐτῶν ἀπωλείᾳ. Ὁ Θηρακμῆς μετὰ τοῦ Θρασύβουλου προαπελθόντες εἰς Ἀθήνας καὶ ἀκούσαντες τὴν διαδοθεῖσαν φήμην, ὅτι αὐτοὶ διετάχθησαν νὰ ἐπιμεληθῶσι τῆς διασώσεως τῶν ναυαγίων καὶ τῆς κηδεύσεως τῶν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας τῆς πόλεως πεσόντων, παρέλιπον δὲ τὴν ἐκτέλεσιν, ἐκατηγόρησαν τοὺς στρατηγοὺς, ἀρνούμενοι τὴν ἀνωτέρω διαταγὴν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀποδίδοντες τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ, μὴ φροντίσαντες προσηκόντως περὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ εἰρημένου καθήκοντος.

Ἐνταῦθα φέρεται τὸ ζήτημα περὶ οὗ διαφωνοῦσιν οἱ ἱστορικοὶ καὶ ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἡμῶν θέμα.

Οἱ στρατηγοὶ ἐπαύθησαν ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ πλὴν τοῦ Κόνωνος, καθὼ μὴ μετασχόντος τῆς ναυμαχίας, καὶ προσεκληθῆσαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνθα ἦλθον ἐξ ὧν Περικλῆς, ὁ Διομήδης, ὁ Λυσίας, ὁ Ἀριστοκράτης, ὁ Θράσυλλος καὶ ὁ Ἐρρασινίδης, τοῦ μὲν ἠρωτομάχου καὶ τοῦ Ἀριστογένους ἀπολιπομένων, τοῦ δὲ Ἀρχεστράτου ἀποβιώσαντος ἐν Μυτιλήνῃ.

Οἱ γενναῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς πατρίδος, οἱ κερδήσαντες περιφανεστάτην νίκην κατὰ τῶν πολεμίων, ἐκατηγορήθησαν ἐπὶ τῇ παραλείψει τοῦ ἀνωτέρου καθήκοντος ἐδικάσθησαν, οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων αὐτῶν δικαστῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀγρίων παθῶν παρεδόθησαν εἰς τὸν θάνατον, χωρὶς ν' ἀξιωθῶσι τῆς ὑπερασπίσεως ἧς δικαιούται νὰ τύχῃ καὶ ὁ ἔσχατος κακοῦργος.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ κατηγορηθέντες στρατηγοὶ ἐδικάσθησαν παρὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἐθανατώθησαν ἀνυπεράσπιστοι, ἀλλὰ

(1) Χειμῶν διεκώλησε μηδὲν πράξαι Ξενοφ. Ἑλλ. αὐτόθι. Ἐπεγενήθη δὲ χειμῶν μέγας ὥστε σαλεύεσθαι τὰς τριῆρεις καὶ τοὺς στρατιώτας διὰ τε τὴν ἐκ μάχης κακοπάθειαν καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῶν κομάτων, ἀντιλέγειν πρὸς τὴν ἀνάφασιν. Τίλος δὲ τοῦ χειμῶνος ἐπιτείνοντος κλπ. Διόδωρ. ΙΓ'. 100.

(2) Ἑλλην. Α'. 6. 34.

Ὁ Ἑρρωπτόλεμος ἀναφέρει ἐν τῇ ὑπερασπίσει αὐτοῦ ὅτι δώδεκα ἦσαν αἱ ἀπολεσθεῖσαι νῆες. Ξενοφ. Ἑλλην. Α'. 7. 3.

(3) Ξενοφ. Α. 6. 35. 7. 29.

(4) Ξενοφ. Α. 6. 35.

Διόδωρ. βιβλ. 15. 100.

ἔξιν ἐρευνῆς εἶναι τὸ ζήτημα ἐὰν κατ' οὐσίαν ἦσαν ἔνοχοι τῆς καταστροφῆς τῶν συστρατιωτῶν, οἵτινες, ἐπὶ τῶν ναυαγίων κυλινδούμενοι ἐπεκταίνοντο βοήθειαν. Ἄν ἦσαν ἔνοχοι, ἤθελον ἴσως ἔχει τοῦλάχιστον τὴν κατηγορίαν, ὅτι τὴν παράνομον ταύτην καταδίκην προεκάλεσαν αἰσθημα εὐγενῆς τῆς κοινῆς ἀγανακτικῆς κατ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγκατέλιπον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κυμάτων τοὺς συστρατιῶτας καὶ ἐπήγαγον οὕτω τὸν οἰκτρὸν αὐτῶν θάνατον. Ἡ παράδοσις τοιοῦτου καθήκοντος ἤθελε ἀτιμάσει τοὺς νικηφόρους στρατηγούς, καὶ εὐλόγως ἐγείρει τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀγανακτικῆς τῶν πολυαριθμῶν συγγενῶν τῶν ἀπολεσθέντων· ἂν δὲ ἐντεῦθεν παρεσύροντο οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν παράνομον ταύτην διαδικασίαν, τὰ μὲν ἐλαττήρια τῆς καταστροφῆς ταύτης ἤθελεν εἶναι τοῦλάχιστον εὐγενῆ, τὰ δὲ θύματα, τὸ πολὺ ἄξια τῆς συμπαθείας ἦν αἰσθανόμεθα πρὸς τὸν ἐκ βλακείας φρονέοντα πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ φονευόμενον δι' αὐτοδικίας ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν θυμάτων. Τοιαύτη εἶναι ἡ περὶ τοῦ θέματος τούτου κρίσις τοῦ περιωνύμου ἱστορικοῦ Γρότε, ὅστις, ἐρευνήσας διὰ μακρῶν τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν λόγῳ στρατηγῶν, ἀποφάσκει, ὅτι κατ' οὐσίαν ἦσαν ἔνοχοι τῆς ἀπωλείας τῶν οἰκείων συστρατιωτῶν καὶ ὅτι αἰσθημα εὐγενοῦς ἀγανακτικῆς ἐπεσκότησε τὴν κρίσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ προεκάλεσε τὴν θανατικὴν καταδίκην.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐξετάσαντες ὅσον οἷόν τε ἀκριβῶς πὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀπομνημονευθέντα γεγονότα, δὲν πειθόμεθα περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν στρατηγῶν καὶ δὲν διστάζομεν ν' ἀποδώσωμεν τὴν καταδίκην αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκπτώσιν πάσης δικαιοσύνης καὶ πάσης συνέσεως, εἰς τὴν αὐτέθι παντοδυναμίαν τῶν δημαγωγῶν, τῶν ἀγενῶν ἐκείνων κολάκιων τοῦ ὄχλου, οἵτινες, ἀποταλέσαντες ἐπὶ τέλους τὴν ἐν Ἀθήναις πονηροκρατίαν, ἐπήγαγον τὴν ἐσχάτην ταπείνωσιν τῆς δυστυχοῦς ταύτης πάλεως.

Ἄλλ' ὅπως κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν στρατηγῶν ἀνάγκη νὰ διηγηθῶμεν ἐν συνόψει τὰ κατὰ τὴν δίκην καὶ μετὰ τοῦτο νὰ ἐξετάσωμεν τὰ στοιχεῖα τῆς κατηγορίας, τὰ αἰτια τῆς καταδίκης καὶ νὰ κρίνωμεν ἐὰν τοῦλάχιστον αὕτη προσέβαλεν ἐνόχους.

Οἱ στρατηγοὶ, ἐλθόντες εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπως ἀπολογηθῶσι περὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀποδιδομένης κατηγορίας, παρέστησαν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ ἔδωκαν τὰς ἀναγκαίας ἐξηγήσεις περὶ τοῦ τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ λόγου ὅστις διεκάλυψε τὴν σωτηρίαν τῶν ναυαγίων, ἡ δὲ βουλὴ, ἐπὶ τῆς προτάσει τοῦ Τιμοκράτους, διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν παραπομπὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου. Ἐν αὐτῇ ἐγένετο κατηγορία, ἣν ὑπεστήριξε ὁ Θηραμένης. Ἄρκει τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ κατηγοροῦ ὅπως ἐμβάλ-

λει ἡμῖν δυσπιστίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς κατηγορίας. Τίς ἦν ὁ Θηραμένης; Δημαγωγὸς καταβρωσκόμενος ὑπὸ τῆς φιλοπρωτίας (1), ἐνσχολούμενος ἀείποτε εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, καταπροδίδων ἐν ἀνάγκῃ τοὺς μεθ' ὧν διέπραττε τὰ πραξικοπήματα αὐτοῦ, καὶ ἐπονομασθεὶς Κόθορνος, διὰ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς συνεβιβάζετο πρὸς πᾶσαν πολιτικὴν μεταβολὴν, ἅμα ἔβλεπεν ὅτι αὕτη ἐθεράπευε τὰ οἰκεία αὐτοῦ πάθη καὶ συμφέροντα. Ἴδου ὁ κατηγορὸς. Ἡ δὲ κατηγορία ἤθελεν ἀποτύχει καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δήμου, ἂν οὗτος ἐψηφηφόρει μετὰ τὴν πρώτην ταύτην συζήτησιν.

Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν Θηραμένης διετύπωσε καὶ ἀνέπτυξε τὴν κατηγορίαν, οἱ δὲ κατηγορούμενοι ἀπελογήθησαν προτείνοντες ὅτι αὐτοὶ μὲν εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην ἠναγκάσθησαν νὰ πλεύσωσι κατὰ τῆς τοῦ Ἐτεονίκου μοίρας, ἀνέθεσαν δὲ τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγίων εἰς τοὺς τριηράρχους Θηραμένην καὶ Θρυσύβουλον, εἰς οὓς ἀπέκειτο νὰ ἐξηγήσωσι διὰ τίνα λόγον δὲν ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολήν, ἀλλ' αὐτοὶ (οἱ στρατηγοὶ) οὐδὲνως καταγοροῦσι τοὺς τριηράρχους, ὡς αἰτίους τῆς ἀπωλείας τῶν ναυαγίων, ἀποδίδοντας αὐτὴν εἰς τὸ μέγεθος τῆς τρικυμίας. Προσῆγαγον δὲ καὶ μάρτυρας πολλοὺς ἐκ τῶν πληρωμάτων. Ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης φαίνεται ὅτι ἐπέισθη ὁ δῆμος (2) περὶ τῆς ἀθωότητος τῶν στρατηγῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνεδρίασις εἶχε παραταθῆ μέχρι τῆς νυκτός καὶ δὲν ἦν δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν αἱ ψῆφοι (αἱ διὰ χειροτονίας διδόμεναι) ἀνεβλήθη ἡ συζήτησις εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, καὶ ἐν τοσούτῳ ἀνετετέθη εἰς τὴν βουλήν νὰ ὑποβάλῃ προβούλευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμελλον νὰ κριθῶσιν οἱ στρατηγοί.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίασιν, ἣτις ὡς εἶδομεν δὲν ἦν δικαστικὴ συζήτησις, συνέπεσεν ἡ ἐορτὴ τῶν Ἀπατουρίων.

Ἡ ἐορτὴ αὕτη ἀνεφέρετο εἰς τὴν ρύθμισιν καὶ συντήρησιν τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκογενειακῶν σχέσεων. Κατ' αὐτὴν ἐκοινωνοῦν πρὸς ἀλλήλα τὰ μέλη τῶν ἀρχαίων φρατριῶν, τῶν γενῶν, καὶ τῶν κατ' ἰδίαν οἰκῶν. Κατ' αὐτὴν ἐγίνοντο αἱ ἐγγραφαὶ τῶν γάμων καὶ τῶν υἰοθεσιῶν. Κατ' αὐτὴν κατετάσσοντο εἰς τὰ γένη οἱ τὴν ἥβην ὑπερβάντες· ἐν τῇ ἐορτῇ ταύτῃ ἐκάστη οἰκογένεια ἐνεθυμεῖτο τίνος μέλους ἐστερήθη κατὰ τὸ ληξάν ἔτος. Ὁ Γρότε πείθεται ὅτι οἱ συγγενεῖς τῶν ἀπολεσθέντων, ὠφελθέντες ἐκ τῆς ἐορτῆς καὶ ἐν πενθίμοις περιφερόμενοι εἰς τὴν πόλιν ἐξήγειραν κατὰ τῶν στρατηγῶν τὸ αἰσθημα τῆς ἀδημονίας καὶ ἀγανακτικῆς, ὅπερ ἐπήγαγε τὴν κα-

(1) Θεουκ. 8. 89.

(2) Ταῦτα δὲ λέγοντες ἐπειθεν τὸν δῆμον, Ξενοφ. ἱστ. Α'. 7.

ταδίκην αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ἐγγύτερος πρὸς τὸ γεγονός τοῦτο ἀρχαῖος ἱστορικὸς (1) μᾶς λέγει, ὅτι οἱ πολλοὶ οὗτοι δῆθεν συγγενεῖς τῶν ἀπολωλότων ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄνθρωποι παρεσκευασμένοι ὑπὸ τοῦ Θηραμένου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ὅπως ἐξέψωσι τὰ πάθη κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ συνεπαγάγωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κατ' αὐτῶν σκευωρίας τῶν δημαγωγῶν. Ἐντεῦθεν κατωρθώθη νὰ ἐκδοθῆ προβούλευμα τῆς βουλῆς ὅπερ εἰσήγαγε Καλλιζενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ καθ' ὃ, ἀφοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ἡ κατηγορία καὶ ἡ ὑπεράσπισις, ὁ δῆμος προέκειτο νὰ ψηφίσῃ κατὰ φουλὰς περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος τῶν στρατηγῶν, καὶ ἂν ἤθελε κηρύξει αὐτοὺς ἐνόχους νὰ κἀδικῶσιν αὐτοὺς εἰς θάνατον καὶ νὰ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν των.

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεβίαζε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματος καὶ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ποινικῆς διαδικασίας. Ἐν πρώτοις ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἦν ἀρμοδίᾳ νὰ δικάσῃ τοὺς στρατηγοὺς, κατηγορουμένους ἐπὶ τῷ ἀνωτέρῳ ἀδικήματι. Ἐπειτα καὶ ἂν ἤθελε περιβληθῆ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἡ ἐκκλησία ἴπως ἠδύνατο νὰ ψηφίσῃ τὴν καταδίκην ἢ τὴν ἀθώωσιν, πρὶν ἢ προηγηθῆ τακτικὴ κατηγορία καὶ ὑπεράσπισις; τὸσῶ δὲ ἦν βέβαιον ὅτι ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἐθεώρησεν ἑαυτὴν δικαστικὸν σῶμα δικάζον κατηγορίαν κατὰ τῶν στρατηγῶν, ὅσῳ μετὰ τὴν συζήτησιν ἐὰν πρέπη νὰ κατηγορηθῶσι, ἀνέβαλεν ὁ δῆμος τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν εἰς ἑτέραν ἐκκλησίαν, τὴν προκειμένην, καὶ ἐντοσοῦτῳ ἀπεφάσισε νὰ ὑποβάλλῃ ἢ βουλὴ προβούλευμα τίνι τρόπῳ ἔπρεπε νὰ δικασθῶσιν οἱ στρατηγοὶ (2), ἅρα δὲν εἶχον δικασθῆ. ἴπως λοιπὸν ἐν τῇ προκειμένῃ συνεδριάσει προέκειτο μόνον νὰ γενῆ ψηφοφορία περὶ ἐνοχῆς ἢ ἀθωώσεως;

Ταῦτα πάντα ἐρρήθησαν ἐν τῇ συνεδριάσει ἐκείνου ὑπὸ τοῦ Εὐρυπτολέμου καὶ τινες ἐπεδοκίμαζον αὐτά. Ἀλλ' οἱ Δημαγωγοὶ δὲν ἔμεινον ἀργοί· πρὸς τοὺς ἄλλοις προσήγαγον καὶ τινα διασωθέντα ἐπὶ νευαγίῳις ὅστις ἀπήγγειλεν, ὅτι οἱ ἀπολεσθέντες περήγγειλον αὐτῷ νὰ εἴπῃ εἰς τὸν δῆμον, ὅτι οἱ στρατηγοὶ δὲν διέσωσαν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἀρυστεύσαντας.

Τοῦτο ἐτι μᾶλλον ἐξηγῆρῶσε τὸν δῆμον ἐξ οὗ ἠγέρθη ἡ φωνὴ ἢ ἀποτελοῦσα τὸ τελευταῖον ἐπιχειρημα τοῦ τυράννου, εἴτε οὗτος εἶναι εἷς, εἴτε πολλοί, ἢ φωνὴ τοῦ « οὕτω θέλω » (3). Ὅταν δὲ εἰς

ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων καὶ αἰ ἀπειλαὶ ὅτι καὶ οὗτοι θέλουσι περιληφθῆ εἰς τὴν κατηγορίαν, ὑπερίσχυσεν ἡ δόξα τοῦ νὰ γίνῃ ἀμέσως ψηφοφορία περὶ τῆς ἐνοχῆς, ἢ τῆς ἀθωώσεως. Ἀλλ' ἠγέρθη τελευταῖον καὶ ἄλλη δυσκολία. Οἱ πρυτάνεις, οἱ κατὰ νόμον προεδρεύοντες τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἔπρεπε νὰ θέσωσι τὸ ζήτημα καὶ νὰ διευθύνωσι τὴν ψηφοφορίαν· ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤρνοῦντο νὰ συμπράξωσιν εἰς τὸν νομοθετικὸν καὶ δικαστικὸν τοῦτον φόνον. Καὶ πάλιν ὅμως αἱ αὐταὶ ἀπειλαὶ ἐνίκησαν καὶ τὴν ἀντίστασιν ταύτην. Ἐκ τῶν πρυτάνειων εἷς καὶ μόνος ἔμεινεν ἀκαμπτος· ἐν τῇ εἰς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὸν νόμον ἀφοσιώσει αὐτοῦ εὗρεν ἀρκούσαν δύναμιν, ὅπως ἀντιστῆ εἰς πᾶσαν ἀπειλὴν καὶ μὴ συμπράξῃ εἰς τὸ ἀδίκημα τοῦτο. Ἡ ἀνδρεία, δι' ἧς ἀντιτάσσεται τις εἰς τὸν κίνδυνον ἐν γνώσει αὐτοῦ ἐφ' οἴωδῆποτε σκοπῷ, εἶναι τόσῳ ἀνωτέρα, ὅσῳ ἀκριβεστέρα ἡ γνώσις τοῦ κινδύνου, ὅτῳ ἀσθενέστερα τὰ ἐλατήρια τῆς ὑπερνήκσεως τοῦ φόβου καὶ τέλος ὅσῳ εὐγενέστερος ὁ σκοπὸς δι' ὃν τις κινδυνεύει. Τοιαύτη εἶναι ἡ πολιτικὴ λεγομένη ἀνδρεία· αὕτη εἶναι πολλῶ ἀνωτέρα τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας, διότι δὲν προκαλεῖ οὐδ' ἐνισχύει αὐτὴν ἢ ἐν τῇ μάχῃ ἐξαφίς, οὔτε τὸ παράδειγμα τῶν συναγωνιστῶν, οὔτε ἡ προσδοκία τῆς κοινῆς ἀνευφημίας, οὔτε ὁ φόβος τῆς κοινῆς περιφρονήσεως καὶ τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς στρατιωτικῆς δόξης. Ἡ πολιτικὴ ἀνδρεία εἶναι προῖον τῆς ἡσύχου καὶ ψυχρᾶς κρίσεως, ὅτι ὁ δημόσιος ἄνθρωπος οφείλει ἀπροκαταλήπτως νὰ διαγνώσῃ τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἅμα δὲ πεισθῆ περὶ τούτου νὰ ἐπιδιώκῃ παντὶ σθένει τὴν πλήρωσιν, καὶ ἂν αὕτη ἀπαιτήσῃ τὴν θυσίαν τῶν ὑπάτοι ἀγαθῶν. Εἶναι δὲ ἄξιον μνήσεως ὅτι ὁ εἰς τοὺς συναδέλφους δοὺς τὸ μάθημα τοῦτο τῆς πολιτικῆς εὐσταθείας δὲν ἦν, ὡς ἐκεῖνοι, τρίβων περὶ τὰ πολιτικὰ, διότι δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ μακροῦ βίου ἄπαξ μόνον, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, διεξήγαγε δημοσίαν λειτουργίαν, ἐκλεχθεὶς εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ κλήρου.

Ἴσως ἐμαντεύσατε ἤδη τίς ἦν ὁ γενναῖος οὗτος τοῦ νόμου ὑπέρμαχος καὶ ἴσως περιττὸν ἦν νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι ἦν ὁ φιλόσοφος Σωκράτης τοῦ Σωφρονίσκου. Εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω ἀπειλάς « οὐκ » ἔφη, « ἀλλ' ἢ κατὰ νόμον πάντα ποιήσεσιν » καὶ ἀπεχώρησε. Ὁ Εὐρυπτόλεμος, λαβὼν τότε τὸν λόγον ὑπεράσπισε τοὺς στρατηγοὺς μετὰ πολλῆς παρρησίας, καὶ δεξιότητος, παρέστησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς ἐγγυήσεις ὅς οὗτοι ἔθεσαν ὑπὲρ παντὸς κατηγορουμένου, ὑπέμνησεν εἰς αὐτοὺς τινὲς οἱ νῦν κατηγορούμενοι, ἄνδρες προκινδυνεύσαντες τῆς πατρίδος καὶ περιφανεστάτην νίκην ὑπὲρ αὐτῆς κερδήσαντες, προέβηκεν ὅτι οὐδόλως παρεβίασαν τὸ ἑαυτῶν καθῆκον

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 7. 8. καὶ Διοδρ.

(2) Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 7.

(3) Ξενοφ. Α. 7. 13. Τὸ δὲ πλῆθος εἶσα δειγὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἴσῃ τὸν δῆμον πράττειν ὁ βούλεται.

τῆς δικαστικῆς τῶν ναυηγῶν, ὅτι ὁμοίως, ἐφείλοντες νὰ πλεύσωσι κατὰ τῶν πολεμίων, διότι καὶ ἄλλη μοῖρα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ὑπῆρχεν ἐν Μιτυλήνῃ, ἢ τοῦ Ἐτεονίκου, ἀνέβηκαν τὸ ἔργον εἰς τοὺς τριηράρχους Θηραμένην καὶ Θρασύβουλον, κατ' οὐδὲν δὲ ἐνέχονται, ἐὰν ὁ ἐπελθὼν βαρὺς χειμῶν διακόλυσε τὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου. Καὶ δὲν ἀπέκρουσε μὲν, μετὰ τὰ προσηγθέντα τὴν ἀρμοδιότητα τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἐπήγαγεν ὅτι ποτὲ δὲν ἐδικάσθη τις χωρὶς νὰ τῷ δοθῇ ὁ προσήκων πρὸς ὑπεράσπισιν χρόνος, ὅτι καὶ εἰς τὸν χειρίστον τῶν προδοτῶν, τὸν Ἀρίσταρχον (1), ἐπετράπη πλήρης ἡ ὑπεράσπισις, τοὺς δὲ πιστοὺς καὶ νικηφόρους στρατηγοὺς θέλουσιν ἀπολέσει « ἀκρίτους κατὰ τὸν νόμον; » — « ὄχι » ἀνέκραξε « τοῦτο δὲν θέλετε πράξει ὑμεῖς ὡς Ἀθηναῖοι! (2) Ἰμῶν ἔργον εἰσὶν οἱ διέποντες ὑμᾶς νόμοι· δι' αὐτῶν ἐμεγαλύνθημεν καὶ ἐδοξάσθημεν. » Ἰπρήσατε αὐτοὺς καὶ μὴ πράττετέ τι ἄνευ αὐτῶν. » Προέτεινε δὲ νὰ δικασθῶσιν οἱ στρατηγοί, ἀλλὰ νὰ δοθῇ ἐκάστῳ αὐτῶν ἡ προσήκουσα πρὸς ἀπολογίαν προθεσμία καὶ περὶ ἐκάστου αὐτῶν νὰ γίνῃ ἰδίᾳ ψηφοφορία κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ ψήφισμα τοῦ Κανώνου. Τὸ ψήφισμα τοῦτο, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ τίθεται ἰδιον ζήτημα περὶ ἐκάστου τῶν πλειόνων κατηγορουμένων, ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀφρευκτος ὄρος τῆς ἐρθῆς κρίσεως, περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος πλειόνων κατηγορουμένων, διότι τὸ πάλαι ἐν Ἀθήναις ἡ ἀπόφασις δὲν κατηρτίζετο ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ σημείων ἐμφαινόντων τὸ ναὶ ἢ τὸ οὐ, (διὰ κυμάτων ἢ λιθαρίων ἢ ἄλλων παραπλησιῶν σημείων). Τῷ ὄντι ἂν ἐπὶ πλειόνων κατηγορουμένων οἱ δικασταὶ ὤφειλον ν' ἀποφασίσωσι συγχρόνως ναὶ (εἶναι ἐνοχοὶ) ἢ οὐ (δὲν εἶναι ἐνοχοὶ), ἐπείθοντο δὲ περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ ἐτέρου τῶν κατηγορουμένων, ἤθελον ἀναγκάζονται πάντοτε νὰ ἀσεβήσωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν δικαστικὸν αὐτῶν ὄρκον, ἢ καταδικάζοντες καὶ τὸν ἀθῶον, ἢ ἀθωοῦντες καὶ τὸν ἐνοχον.

Καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις, ἂν καὶ ἡ ἐτυμολογία καταρτίζεται ἐγγράφως καὶ δι' αὐτῆς οἱ ἐνοργοὶ δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν ἰδίαν περὶ ἐκάστου τῶν κατηγορουμένων κρίσιν, ἀπαντῶμεν ἐνιαχοῦ ἰσχύοντα τὸν ὀρισμὸν τοῦ ψηφίσματος τοῦ Κανώνου, ὡς λ. χ. ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ 1808, ἐνθα ὠρίζετο ὅτι περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ἔπρεπε νὰ τίθεται ἰδιον ζήτημα ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τῆς διαδικασίας. Κατὰ τὸν νεώτερον Γαλλικὸν νόμον, οὗτινος οἱ ὀρισμοὶ ἰσχύουσι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ παρ' ἡμῖν, τὸ πᾶν ἤρτηται ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ Προέδρου, τοῦτέστιν ἐπὶ πλειόνων κατηγορουμένων

δύναται οὗτος νὰ θέσῃ ἢ ἰδιον ζήτημα περὶ ἐκάστου ἢ ἐν περὶ πάντων, διότι πάντοτε οἱ ἐνοργοὶ ψηφοφοροῦσι περὶ ἐκάστου τῶν κατηγορουμένων κατ' ἰδίαν, ὥστε ἂν ἐξ αὐτῶν εἰς ἡ πλείονες εἰσὶν ἀθῶοι ἐξαίρουνται τῆς καταφατικῆς ἀπαντήσεως, περιλαμβανόμενοι εἰς τὴν ἀποφατικὴν, ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν καὶ σήμερον πανταχοῦ ἡ νομοθεσία ἐπιδιώκει τὴν κατ' ἰδίαν περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ψηφοφορίαν καὶ ἀπόφασιν.

Ὁ Εὐρυπτόλεμος ὑπέδειξε τὸ σκανδαλῶδες τῆς συγχρόνου περὶ πάντων τῶν κατηγορουμένων ψηφοφορίας, καθ' ἣν ἤθελον περιληφθῆ εἰς τὴν αὐτὴν ἀδικίρετον ψήφον καὶ δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν, ὅτε Λυσίας, ὅστις, εὐραθείς ἐπὶ καταδύσης νεῶς, ἐσώθη ἐκ τύχης, συνακατηγορεῖτο δὲ νῦν ὅτι δὲν ἐσωσεν ἄλλους ναυαγοὺς, αὐτὸς ὁ τῆς τύχης αὐτῶν κοινωτὴς καὶ σωτηρίας δεόμενος, καὶ ὁ Διομέδων, ὅστις ἀπαδεδαιγμένως εἶχεν ἐπιμείνει νὰ μείνωσι πάντες ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ τῆς μάχης πεδίου καὶ τοι ὑπὸ τῆς τρικυμίας σζλευομένου, καὶ νὰ προσπαθήσωσι νὰ σώσωσι τοὺς ναυαγοὺς, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν πλειονοψηφίαν.

Περαιῶν δὲ τὸν λόγον ὁ Εὐρυπτόλεμος, εἶπε μετὰ παρρησίας ἀξίας κρείττονος τύχης, ὅτι πολὺ δικαιότερον ἤθελον πράξει διὰ στεφάνων νὰ τιμῆσωσι τοὺς νικηφόρους στρατηγοὺς, ἢ νὰ τοὺς θανατώσωσι πειθόμενοι εἰς τὰς κατηγορίας πονηρῶν ἀνθρώπων.

Μετὰ τοῦτο ἐτέθη τὸ ζήτημα ἐὰν οἱ στρατηγοὶ θέλουσι δικασθῆ ἕκαστος κατ' ἰδίαν κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ Κανώνου καὶ τὴν πρότασιν τοῦ Εὐρυπτολέμου ἢ μίξ ψήφῳ κατὰ τὴν πρότασιν τῆς βουλῆς. Καὶ γινομένης χειροτονίας τὸ μὲν πρῶτον οἱ πρυτάνεις ἐδήλωσαν ὅτι ἀπερρίφθη ἡ γνώμη τῆς βουλῆς. Ἀλλὰ, μετακλιθεὶς τῆς ψηφοφορίας ταύτης, ἄδηλον ἂν ὡς ψευδοῦς ἢ ὡς ἀκύρου, οἱ πρυτάνεις ἐπανέλαβον τὴν ψηφοφορίαν, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἦν ἡ παραδοχὴ τῆς προτάσεως τῆς βουλῆς. Μετὰ τοῦτο ἐγένετο ψηφοφορία μία περὶ πάντων τῶν κατηγορουμένων, ἐκηρύχθησαν δὲ πάντες ἐνοχοὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ναυηγῶν, καὶ αὐτὸς ὁ ναυηγὸς Λυσίας, καταδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθησαν.

Ἐξετάσωμεν τὰ ἐλατήρια τῆς μεγίστης ταύτης ἀδικίας. Ὁ ἐπιστημότερος τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶπομεν ἤδη, ὅτι ἀποδίδει τὸ γεγονός τοῦτο, εἰς τὸ συγγενικὸν φίλτρον τῶν Ἀθηναίων, τὸ εὐγενὲς καὶ ἰσρὸν ἐκεῖνο αἴσθημα τῆς πρὸς τοὺς αἰκείους ἀγάπης ὅπερ παροξυνόμενον, λέγει, φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀκατάσχετα καὶ ἀξιοθρήνητα πάθη καὶ ἰδίως εἰς τὸ τῆς τυφλῆς ἐκδικήσεως. Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη, ἣτις οὔτε κατὰ τὸν περιώνυμον ἱστορικὸν ἀπαλλάττει τοὺς Ἀθηναίους τῆς εὐθυνῆς.

(1) Θουκυδ. 8. 98. Παράγοντα διὰ προδοσίας τὴν Οἰνόνην εἰς τὰς Βοιωτάς.

(2) Ξενοφ. Α. 7. 30.

διὰ τὸ ἀτιμωτικὸν δι' αὐτοὺς τοῦτο δράμα, ὑποθέ-
τει, ὅτι οἱ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἀπολεσθέντες Ἀθη-
ναῖοι ἀπωλέσθησαν ἐκ πταίσματος τῶν στρατηγῶν·
διότι ἂν οὗτοι οὐδὲν ἔδειξαν εἰς τὴν ἀπώλειαν,
τότε πῶς ἦν δυνατόν ἢ θλίψις ἐπὶ τῇ ἀπώλειᾳ τῶν
οἰκείων νὰ ἐγείρῃ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως κατ' ἀν-
δρῶν ἀθῶων τῆς ἀπωλείας;

Ἐάν δὲ οὗτοι ἦσαν ἀθῶοι, δέον ν' ἀναζητήσωμεν
τὸν λόγον τῆς μοναδικῆς ταύτης ἀδικίας εἰς ἄλλα
αἰτία, ἐν δὲ μόνον μᾶς ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία,
ὑποδειχθὲν σαφῶς καὶ ὑπὸ τοῦ γενναίου τῶν στρα-
τηγῶν συνηγόρου, τοῦ Εὐρυπτολέμου· τοῦτο ἦν τὸ
πάθος τῶν πονηρῶν δημοκόπων, οἵτινες δὲν ἠδύνα-
το ν' ἀνεχθῶσι τοὺς στρατηγοὺς διότι ἀνεδείχθη-
σαν ἐνδοξοὶ τῆς πατρίδος πρόμαχοι καὶ κάλλιστα
αὐτῆς τέκνα· τὸ ἀξιοκαταφρόνητον ἐκεῖνο πάθος
τοῦ φθόνου, καθ' ὃ ἐ πάσχων πληγόνεται βιαιῶς
ὅταν σύνοιδεν ἄλλον ἐξέχοντα, ὅταν ἀκούῃ ἄλλον
ἐπαινούμενον. Τὸ πάθος τοῦτο, ὅπερ παραλύει πᾶ-
σαν κοινωνίαν, ἐνθα ἐπικρατήσῃ, στρατολογεῖ κατὰ
τοῦ ἐκλεχθέντος θύματος πάντα τὰ λοιπὰ πάθη,
καὶ καταδιώκει αὐτὸ μετὰ τρυφῆς ἐπιμονῆς, ὥστε
δύσκολος εἶναι ἡ σωτηρία.

Ἡ κατηγορία κατὰ τῶν στρατηγῶν ἦν, ὅτι ἐκ
πταίσματος αὐτῶν παρελείφθη ἡ διάσωσις τῶν ναυα-
γῶν. Οἱ στρατηγοὶ ἀπήντησαν ὅτι, ἅμα μετὰ τὴν μά-
χην διέταξαν δύο τῶν τριηράρχων νὰ ἐνασχοληθῶσιν
εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔργον, παραλαμβάνοντες καὶ τὰ
πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα πλοῖα· αὐτοὶ δὲ κατέπλευσαν
εἰς Ἀργινοῦσας, ἐνθα ἔπρεπε νὰ συναθροισθῇ ὁ στό-
λος, ὅπως σπεύσῃ εἰς τὴν ἀπᾶλλαγὴν τοῦ Κόνωνος
πολιορκουμένου ὑπὸ τῆς μοίρας τοῦ Ἐτεονίκου ἐκ
50 πλοίων, εἰς ἣν προέκειτο νὰ προστεθῶσι καὶ ἑ-
τερα 50, διαφυγόντα τὴν ἐν ναυμαχίᾳ καταστροφὴν.
Ὁ Ἐτεόνικος λοιπὸν εἶχεν ὑπὲρ τὰς 100 ναῦς καὶ
ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὸν Κόνωνα ἔχοντα μόνον
τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα, ἐνῶ ἂν τὴν ταχίστην
ἐπλεον κατὰ τοῦ Ἐτεονίκου οἱ στρατηγοὶ ὑπῆρχε
πιθανότης νὰ γίνωσιν κύριοι τῆς ὅλης αὐτοῦ μοί-
ρας, ἔχοντες κατὰ μέτωπον μὲν τὸν Κόνωνα, κατὰ
τὰ νῶτα δὲ τὸν ἐν Ἀργινοῦσας νικηρόρον στόλον.
Ἰδοὺ σπουδαιότατος λόγος, δι' ὃν δὲν παρέμεινεν ὀ-
λόκληρος ὁ στόλος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ναυμαχίας, ὅπως
ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν.
Ὅτι ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο ἀπέτυχε διὰ τὴν ἐνσκή-
ψασαν τρικυμίαν εἰς ἣν δύσκολον ἦν ν' ἀντιστῶσι
τὰ καταπεπονημένα καὶ οὐ πάντως ἡσκημένα εἰς τὴν
ναυτικὴν ὑπηρεσίαν πληρώματα (1).

Ἐν τῇ συγκρούσει ταύτῃ τῶν ἀντιθέτων ἰσχυρι-
σμῶν, ὑπὲρ τίνος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια;

Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι ἄπο σκοποῦ ἡ ἐξέτασις πό-

σοι ἄρα γε ἦσαν οἱ ναυαγοὶ οὗτοι· διότι ὁμολογού-
μενον εἶναι, ὅτι ὅσα μείζων ἦν ὁ ἀριθμὸς, τόσα
σπουδαιότερον ἦν τὸ καθῆκον καὶ τόσα μεγαλειότερα
ἔδει νὰ ᾧσι τὰ μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν.

Ὁ Κ. Γρότε ὑπολογίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ναυα-
γῶν ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἤτοι εἰς τὸ τριακοστὸν τῆς
ὅλης δυνάμεως τοῦ στόλου, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ὁ ἀ-
ριθμὸς οὗτος ἔχει τι ὑπερβολικόν.

Δέχομαι, ὅτι ἐκάστη ναῦς ἔφερε δικοσίους ἄν-
δρας, ἀλλὰ πόσοι ἦσαν αἱ καταστραφεῖσαι; Ὁ Ξε-
νοφῶν ἀναφέρει 24, ἀλλ' ὁ Εὐρυπτόλεμος ἐνώπιον
τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ὀρίζει αὐτὰς εἰς 12, μνη-
μονεύων τῆς διαταγῆς τῶν στρατηγῶν τοῦ νὰ ἐ-
νασχοληθῶσιν ἀνὰ 4 πλοῖα εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἐν
ἐκάστῳ τῶν καταστραφέντων πλοίων πληρώματος
καὶ ἀναφέρων ὅτι 48 πλοῖα ἐτάχθησαν εἰς τὸ ἔργον
τοῦτο· ὥστε πολλῶν πιθανότερα εἶναι τοῦ Εὐρυ-
πτολέμου ἢ ῥῆσις διὰ τὰς συνοδευούσας αὐτὴν λε-
πτομερείας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπολεσθέντων
πλοίων. Ἀλλὰ πόσοι ἦσαν οἱ μετὰ τὴν ναυμαχίαν
ἐπὶ τῶν ναυαγίων πλείοντες καὶ τῶν συστρατιωτῶν
τὴν ἀντίληψιν ἀπεκδεχόμενοι; Ὁ Κ. Γρότε ἀναβι-
βάζει αὐτοὺς εἰς τὸ ἡμισυ τοῦ ἀρχικοῦ πληρώματος·
ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ὑπαινιχθέντος ἀνωτέρω τρόπου τοῦ
ναυμαχεῖν ἢ ναῦς ἢ διὰ τῶν ἐκ τοῦ συστάδην ἐπι-
θέσεων καταπονηθεῖσα καὶ καταστραφεῖσα δύσκο-
λον εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅτι διατῆρει, ἔτι ζῶντας ἐπὶ
τῶν τεμαχίων αὐτῆς, τοὺς ἡμίσεις τοῦ πληρώματος,
οὔτε εἶναι δυνατόν τὰ ναυαγία αὐτῆς, κερματισθεί-
σης, νὰ φέρωσιν ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἑκατὸν ἄνδρας,
ὥστε δὲν θέλομεν μακρυνθῆ πολὺ τῆς ἀληθείας πα-
ραδεχόμενοι κατὰ τι ὑπὲρ τὸ τρίτον τοῦ πληρώματος
ζῶν ἐπὶ τῶν ναυαγίων ἐκάστου πλοίου· τόσα μᾶλλον,
ὅσα οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκ δούλων καὶ ἀθλασσωτῶν
συλλεχθέντες δὲν ὑποτίθεται, ὅτι ἐπὶ πολλὴν ὥραν
ἠδύνατο νὰ ἐπιπλεύσωσιν ἐν καταιγίδι· ἀλλὰ τοῦτο
μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι 800 περίπου ἄν-
δρες ἦσαν οἱ ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐπὶ τῶν
ναυαγίων εὐρισκόμενοι. Πόσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπω-
λέσθησαν; Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ μαρτυροῦσιν ὅτι
ὀλίγοι τινες ἐσώθησαν προσνεχθέντες εἰς τὴν γῆν (1).
Εἶναι δὲ φυσικόν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ἦν ἀνά-
ξιος λόγου, διότι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν οἱ ἐπιτεθέν-
τες, ἀλλ' ἐπολέμησαν ἀποκρούσαντες τὴν ἐπίθεσιν
τοῦ Καλλικρατίδου, ἦσαν δὲ παρατεταγμένοι πλη-
σιέστατα πρὸς τὴν ξηρὰν. Ἐάν λάβητε ὑπ' ὄψιν τὸν
χάρτην τοῦ πορθμοῦ τοῦ μεταξὺ τῆς Μιτυλήνης καὶ
τῆς ἀντικρῦ Ἠπείρου (τῆς Μαλέας ἕκρας) καὶ τὴν
θέσιν τῶν Ἀργινοῦσων, θέλετε πεισθῆ, ὅτι ἡ παρά-
ταξις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου δὲν ἀπέειχε τῶν νήσων

(1) Διόδωρ. ΙΓ, 100.

(1) Ξενοφ. Δ. 6. 34. Διόδωρ. ΙΓ. 100. καὶ τῶν ἐν αὐταῖς οἱ
πλείστοι.

πλέον τοῦ ὅσον ἀπέχει ἡ Ψυττάλεια τῆς τοῦ Παιραιώς ἀκτῆς. Καί εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίωξαν ἐφ' ἱκανόν (1) τὸν νικηθέντα στόλον, ἀλλ' ἡ κατεδίωξις ἐγένετο μετὰ τὴν ναυμαχίαν ὅτε πλέον εἶχον ὑποστῆ τὴν βλάβην αἱ ναυμαχήσασαι νῆες, ὥστε τὰ ναυάγια δὲν ἦν δυνατόν ν' ἀπέχωσι πολὺ τῆς ξηρᾶς.

Ἐντεῦθεν πειθόμεθα ὅτι οἱ ἀπολεσθέντες (2) δὲν πρέπει νὰ ὑπερέβαινον τοὺς ἐξακοσίους. Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἡ καταγίγξις δὲν ἦν τοσούτη ὥστε ν' ἀποβῆ ἀδύνατος ἡ συλλογὴ καὶ διάσωσις τῶν ναυαγῶν· εἶναι ἄρα γε δικαία ἡ κατηγορία τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ, ὅτι οἱ ναύαρχοι ἔπρεπε νὰ ἐπιδοθῶσιν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως ἀντὶ νὰ ἀναθέσωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς δύο τριηράρχους; Νομίζομεν, ὄχι. Ἐκ στόλου 28,000 ἀνδρῶν καὶ 150 πλοίων κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσι 600 ἄνδρες, ὁ στόλος οὗτος ἔχει οὐ μακρὰν αὐτοῦ μοῖραν ἐχθρικοῦ στόλου ἐτοίμην εἰς μάχην, δυναμένην καταστρέφῃ ἑτέραν μοῖραν τοῦ αὐτοῦ νικηφόρου στόλου (τὸν Κόνωνα). Ὅποιον ἔδει νὰ ἦναι τὸ σπουδαιότερον μέλημα τοῦ ναυάρχου; Νὰ σπεύσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ συλλέγων τὰ πλοῖά του εἰς τὸν σταθμὸν, ἔθεν ὠρμήθη πρὸς τὴν μάχην (3) ἢ νὰ παραμείνῃ μεθ' ὄλου τοῦ στόλου ἐν τῷ τόπῳ, τῆς μάχης ἐνασχολῶν 28,000 ἄνδρας εἰς τὴν διάσωσιν 600 ἀνδρῶν ἐνῶ τὸ ἔργον τοῦτο ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν 9,000—10,000 ἄνδρες, ἥτοι τὸ 1/3 τοῦ στόλου; τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔπραξαν οἱ στρατηγοί. Οὐδεὶς δ' ἐμπειρὸς καὶ φιλότιμος ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ ἢ τοῦ γαλλικοῦ στόλου ἠθέλεε πράξει ἄλλως· ἔθεν οὐδεὶς δύναται νὰ μεμφθῆ εὐλόγως τοὺς ναυάρχους διὰ τοῦτο. Ἐνταῦθα κατ' οὐδὲν παρωράθη τὸ καθήκον τῆς φιλανθρωπίας χάριν στρατηγικοῦ συμφέροντος, ἐνῶ τοῦτο συμβαίνει πολλάκις ἐν τῷ πολέμῳ, χωρὶς νὰ ἐπισπάσῃ μομφὴν εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα παραδεχόμεθα μηδὲν ἀποβλέποντες εἰς τὴν κατάστασιν οὔτε τῶν πληρωμάτων, οὔτε τῆς θαλάσσης. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι λέγουσιν, ὅτι μετὰ τὴν ναυμαχίαν, δοθείσης τῆς διαταγῆς εἰς τοὺς δύο τριηράρχους νὰ ἐνασχοληθῶσιν εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν «ἀνεμος καὶ χειμῶν αὐτοὺς διεκώλυσε μέγχις γενόμενος (4)». Ὁ περιώνυμος ἄγγλος ἱστορικός δὲν πείθεται περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ χειμῶνος τοῦλάχιστον δὲν πείθεται, ὅτι ὅμα μετὰ τὴν μάχην ἐνέσκηψεν ὁ χειμῶν, ἀλλ' ὅτι πι-

θανώτατον ἐπῆλθε βραδύτερον, ἀφοῦ ἀπώλεσαν ἱκανὸν χρόνον οἱ ναύαρχοι περὶ τὴν διάσκεψιν καὶ ἀπόφασιν τῆς εἰς τοὺς τριηράρχους ἀναθέσεως τοῦ ἔργου καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν πλοίων, ἅπερ προέκειτο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διάσωσιν. Συμπεραίνει δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ὅσα ἔπραξεν ὁ Ἐτεόνικος ἐν Μυτιλήνῃ. Ἄμα μαθὼν οὗτος τὴν ἥτταν τοῦ Καλλικρατίδου διὰ τοῦ ἐπὶ ταύτῳ σταλέντος αὐτῷ πλοίου, διέταξεν αὐτὸ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος καὶ νὰ εἰσπλεύσῃ κεκοσμημένον ὡς κομίζον νίκης εὐαγγέλια, ὅπως πτοήσῃ τὸν Κόνωνα καὶ διακωλύσῃ αὐτὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατ' αὐτοῦ. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο ἔπλευσε μεθ' ὄλου τοῦ στόλου καὶ τῶν φορηγῶν εἰς Χίον, ἐνθα ἔφθασεν εὐτυχῶς ἔχων οὐριον τὸν ἀνεμον. Πῶς λοιπὸν, λέγει ὁ ἱστορικός, ὁ μὲν Ἐτεόνικος ἠδυνήθη εὐτυχῶς νὰ διανύσῃ πλησίστιος τὸν εἰς Χίον πλοῦν, παρὰ δὲ ταῖς οὐ μακρὰν κειμέναις Ἀργενοῦσαις ἢ Θύελλα ἐμαίνετο τοσοῦτον, ὥστε διεκώλυσε τὰς πρὸς διάσωσιν τῶν ναυαγῶν κινήσεις τῶν πλοίων; Ἐντεῦθεν συμπαίρνει, ὅτι δὲν ἦν ἀδύνατον τὸ ἔργον, ἀν' ἡ δέουσα κατεβάλλετο σπουδή. Ἀλλ' ὁ ἱστορικός παραβλέπει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐξῆς.

α) Ὁ ἀνεμος, ὁ εὐθὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐγερούσιν, ἦν βορρᾶς, διὰ τοῦτο εἶχεν οὐριον αὐτὸν ὁ Ἐτεόνικος ἀπὸ Μυτιλήνης εἰς Χίον· βορρᾶς δὲ μετὰ πολλὴν βροχὴν ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ἐγερούσιν (1) ἠξέσρομεν μετὰ πόσης βίας πνέει ἐν τῷ Αἰγαίῳ.

β) Ὁ Ἐτεόνικος ἔπλευσεν εἰς ἀνοικτὴν θάλασσαν, ἔταν παραβάλλομεν αὐτὴν πρὸς τὸν στενὸν πορθμὸν τὸν μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας (στενώτερον παρὰ τὴν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Αἰγίνης) ἐν ᾧ ὑπάρχουσι καὶ αἱ Ἀργινοῦσαι. Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη εἰδικῶν ναυτικῶν γνώσεων ὅπως ἐννοήσῃ τις, ὅτι ἡ θάλασσα ἐν τοιοῦτῳ πορθμῷ, οὕτινος τὰ δύο στόμια εἰσὶ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον, ἔδει νὰ ἦναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ χειροτέρα ἢ ἐν τῷ σχετικῶς πολλῷ εὐρυτέρῳ πελάγει τῷ μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ Χίου. Ἐπειτα δύναται νὰ συγκριθῇ ὁ πλοῦς οὐρίου πνέοντος, ἔστω καὶ σφοδροῦ, ἀνέμου, πρὸς τὴν ἐν τῷ στενῷ πορθμῷ ἐργασίαν τῆς ἀνελευσίως ναυαγῶν, ἀναμέσον πελωρίων καὶ ἀγρίων κυμάτων; τελευταῖον δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ Ἐτεονίκου πλήρωμα, τὸ ἀνεπαυμένον καὶ τῆς θαλάσσης παπειραμένον πρὸς τὰ πληρώματα τῶν Ἀθηναίων, τὰ πάντως ἀγύμναστα καὶ καταπεποννημένα ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ ἐναγωνίου μάχης; (2) Ἐντεῦθεν πειθόμε-

(1) Διόδωρ. II. 99.

(2) Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ῥητὰς μαρτυρίας περὶ προσώπων περιωθέντων. Ξενοφ. Α. 11. 32.

(3) Ξενοφ. Α. 7. 29. Ὁ δὲ Ἐρασινίδης ἐπὶ τοὺς πρὸς Μυτιλήνην πολεμίους τὴν ταχίστην πλεῖν.

(4) Ξενοφ. Α. 6. 35. Πρβλ. Διόδωρ. II. 100.

(1) Ξενοφ. Α. 6. 28.

(2) Οἱ ἀρχαῖοι μαρτυροῦσιν ὅτι τὰ πελοποννησιακὰ πληρώματα ὑπερῆχον πολὺ τῶν Ἀθηναίων. Ξενοφ. Α. 6. 30 «χειρὸν γὰρ ἔπλεον (αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες), αἱ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων . . . διὰ τὸ βέλτιον πλεῖν.»

θα, ὅτι δὲν εἶναι ἀπρομάχητοι οἱ λόγοι, δι' οὓς ὁ μέγας ἱστορικός ἀποκρούει τὴν τρικυμίαν, ὡς λόγον δικαιοῦντα τὴν παράλειψιν τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν. Ἄλλ' ἄρα γὰρ τὸ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἐντελοῦς ἀθωότητος τῶν γενναίων ἐκείνων προμάχων τῶν Ἀθηνῶν δὲν παρέχουσιν ἡμῖν ὅτε κατήγορος αὐτῶν καὶ ὁ καταδικάσας αὐτοὺς ἀκρίτους; Ὁ Θηραμένης, κατηγορηθεὶς ἐνώπιον τῆς βουλῆς βραδύτερον ἐπὶ τῶν τριάκοντα τυράννων διὰ τὴν ἀδικὸν ταύτην κατὰ τῶν δέκα στρατηγῶν κατηγορίαν ἀπήντησεν ἀπολογούμενος, ὅτι αὐτὸς οὐδαμῶς κατηγορήσας τοὺς στρατηγοὺς ἐπὶ τοιαύτῃ ὀλιγωρίᾳ αὐτοὶ κατηγορήσαν αὐτόν, ὅτι δὲν ἐξετέλεσε τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ διαταγὴν πρὸς διάσωσιν, αὐτὸς δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἕνεκα τῆς τρικυμίας οὔτε νὰ πλεύσῃ τις ἦν δυνατόν, πολλῶ ὀλιγώτερον νὰ διασώσῃ ναυαγούς (1). Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκείνοι ἐπέμενον, ὅτι τοῦτο ἦν δυνατόν, αὐτοὶ ἑαυτοὺς κατηγορήσαν ὅτι προτιθέμενοι ν' ἀπολέσωσι τοὺς ναυαγούς ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ναυμαχίας. Αὕτη εἶναι ἐπὶ λέξεως ἢ ἀπολογία τοῦ πονηροῦ τούτου ἀνδρός. Ἄλλ' ἄς ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν τὴν ἀνωτέρω συζήτησιν. Δὲν εἶπε διαρρήδην ἢ ὑπεράσπισις τῶν στρατηγῶν, ὅτι οὐδένα οὗτοι κατηγοροῦσιν, ἅτι ἔδωκαν μὲν τὴν διαταγὴν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐξετελέσθη διὰ τὸ μέγεθος τῆς τρικυμίας; Ἄρα αὐτὸς ὁ Θηραμένης ἀρνείται τὴν κατηγορίαν, αὐτὸς ὁ κατήγορος καταδικάζει τὴν ἦν προσέκαλεσε καταδίκην.

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τοὺς καταδικάσαντας. Οἱ ἀρχαῖοι μᾶς λέγουσιν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ μετημελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ καὶ ἐψηφίσαντο νὰ κατηγορηθῶσι καὶ νὰ πικραδοθῶσι δέσμιοι οἱ ἐξαπατήσαντες τὸν δῆμον. Ὅθεν δι' ἀπάτης παρεσύρθη ὁ δῆμος εἰς τὴν καταδίκην ἀθῶων. Ὁ δὲ Καλλίξενος, ὁ εἰσηγητὴς οὗτος τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ψηφίσματος οὐκ ἀξιωθεὶς ἀπολογίας ἐδέθη καὶ κέρβιφθη εἰς τὰς φυλακάς· διαβρῆξας δὲ αὐτὰς ἀπέδρα πρὸς τοὺς πολεμίους ἔπειτα, διαφυγὼν τὸν θάνατον μὴ μόνον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησι δακτυλοδεικτουμένην ἔχη τὴν πονηρίαν παρ' ὅλον τὸν βίον.»

Τέλος ἂν οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἐνοχοί, ἂν ἡ ἐνοχὴ αὐτῶν κρώξυνε τὸ ἱερὸν αἶσθημα συγγενικοῦ φίλτρου, ἂν ἡ συμπάθεια πρὸς τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀλοφυρμούς τῶν πολυπληθῶν συγγενῶν τῶν πηγέντων ἐξῆψε τὴν θλίψιν μέχρις ἀπογνώσεως, καὶ παρεδιάσθησαν μὲν πᾶσαι αἱ ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων ἐγγυήσεις, ἀλλ' ὁ πέλεκυς τῆς δικαιοσύνης, ἂν καὶ ἀτάκτως πεσὼν, οὐδὲν ἦτον προσέβηλεν ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς συμπατριώτας ἀνδρας, πῶς δὲν συνεστάλησαν οἱ κατήγοροι καὶ οἱ δικασταὶ νὰ πέμ-

ψωσι εἰς τὸν θάνατον καὶ τὸν Λυσίαν ἕνα τῶν δέκα, νευαγὸν ὄντα καὶ μόλις ἐκ τῶν κυμάτων περισωθέντα, ἐπὶ τῇ ἀνηκούστῳ κατηγορίᾳ ὅτι δὲν ἐφρόντισεν αὐτὸς ὁ σωτηρίας δεόμενος νὰ σώσῃ τοὺς συγκινδυνεύοντας;

Ἐξ ὅλων τούτων πειθόμεθα, ὅτι ἡ καταδίκη τῶν δέκα στρατηγῶν εἶναι ἐν τῶν εὐτυχῶς σπανιωτάτων πολιτικῶν ἀνοσιουργημάτων ὅσα μᾶς ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία, ἔδικος κατὰ τοὺς τύπους, ἀδικωτέρα εἰ δυνατόν κατὰ τὴν οὐσίαν· βδελυρὰ δὲ, καθὸ ἐπαγγαροῦσα τὸν ἀτιμωτικὸν θάνατον ἀνδρῶν οὐχὶ ἀδικησάντων τὴν πόλιν, ὡς λέγει ὁ Διόδωρος, ἀλλὰ ναυμαχίαν μεγίστην νικησάντων, ἀνδρῶν καὶ ἐν ἄλλαις μάχαις λαμπρῶς ἀγωνισαμένων καὶ διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς τρόπαια κατὰ τῶν πολεμίων ἐγειράντων· ὁ δὲ δῆμος τότε, παρρησιάζετο καὶ προξυνθεὶς ἀδίκως ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν τὴν ὀργὴν ἀπέσκηψεν εἰς ἀνδρας οὐχὶ τιμωρίας ἀλλὰ πολλῶν ἐπαίνοι καὶ στεφάνων ἀξίους.

Δὲν ἔμεινε ὅμως ἀτιμώρητον τὸ μέγα τοῦτο κακούργημα. Πρὸς τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἐκθυμὸν ὑπερησίου τοιαύτης παραφροσύνης πολιτείας ἀπητῆτο ὑπεράνθρωπος ἀρετὴ· διὸ ἡ νίκη αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἦν ἡ τελευταία. Τὸν ἐνδοξὸν τοῦτον ἀγῶνα διεδέχθη ἡ ἐν Αἰγύῳ ποταμοῖς πανωλεθρία, ἀνήκουστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἦτο, καθ' ἣν ἡ φοβερά ὑλικὴ καταστροφὴ ἐπισκοτίζεται ὑπὸ τοῦ αἵσχους τοῦ καλύψαντος τοὺς νικηθέντας, διότι εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι οὐ μόνον ἀνικανότης, ἀλλὰ καὶ προδοσίαι ἐπήγαγε τὴν καταστροφὴν αὐτήν· 470 τριήρεις μετὰ πληρωμάτων 36,000 ἀνδρῶν ἔπεσαν εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ, ὅστις ἐπέτυχεν τοῦτο χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ μίαν τριήρην χωρὶς νὰ στερηθῇ ἐνὸς στρατιώτου.

Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπῆλθεν ἡ πτώσις καὶ ἡ ἐσχάτη ταπεινώσις τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες οὐδέποτε πλέον ἀνέστησαν οὔτε μέρος κἂν τῆς ἀρχίας αὐτῶν δόξης.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Ἦτοι μαθήματα ἐνηρημοσμένης Βοτανικῆς,

Διδασκόμενα

ΥΠΟ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΟΡΦΑΝΙΔΟΥ.

Μάθημα ΣΤ'.

*Περὶ ὀφθαλμῶν περὶ διακλαδώσεων
καὶ περὶ ἀνθήσεων.*

(Ἰδε φυλλ. 404.)

Ἀφ' οὗ ἐξετάσαμεν τὰ φύλλα, καὶ τὰ μέρη ἐξ ὧν σύγκεινται, ἀφ' οὗ ἴδαμεν τὰ σχήματα, καὶ τὰς οὐ-

(1) Ξενοφ. β. 3.